

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

Ondřej Roztomilý

**Konsociační demokracie ve světle teorie elit:
srovnání vybraných teoretických koncepcí
politických elit a jejich příspěvku k
demokratičnosti**

Bakalářská práce

Praha 2008

Autor práce: **Ondřej Róztomilý**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2008**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

Roztomilý, Ondřej. *Konsociační demokracie ve světle teorie elit: srovnání vybraných teoretických koncepcí politických elit a jejich příspěvku k demokratičnosti*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, 2008. 56 s. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Rudolf Kučera, CSc.

Anotace

Bakalářská práce „Konsociační demokracie ve světle teorie elit: srovnání vybraných teoretických koncepcí politických elit a jejich příspěvku k demokratičnosti“ analyzuje horizontální a vertikální integraci elit v konceptu konsociační demokracie a její příspěvek k demokracii. Prozkoumává proto pojem elity a dospívá k závěru, že jej lze vymezit fenoménem moci, a dále buď kritériem třídním nebo funkčním. Zatímco třídní pojetí elity se odráží v její vysoké horizontální integraci, v rámci funkčního konceptu se dopady na integraci různí. Elity mohou být jak horizontálně integrovány poměrně více i méně. Po vymezení konsociační demokracie skrze optiku spolupráce elit na řízení systému vrozených konfliktů práce vymezuje jednání ‚konsociačních‘ elit skrze jejich funkce v rámci neformálních procesů i institucionalizovaného řízení systému. Závěrem ukazuje podobnost ‚konsociačních‘ elity, ‚konsensuálně integrované elity‘ a ‚politických profesionálů‘ procedurální teorie demokracie v jejich integraci i příspěvku k demokracii.

Annotation

This bachelor thesis entitled „Consociational democracy in the light of elite theory: comparison of selected theoretical conceptions of political elites“ analyzes horizontal and vertical integration of elites within the concept of consociational democracy and its contribution to democracy. It firstly examines thoroughly the notion of ‘elite’ itself and comes to a conclusion that it is possible to delimitate it through the phenomenon of power and by employing the criteria of either function or class. High horizontal integration reflects the conception of elites using the class criteria whereas the functional criterion has an impact on its level of integration to various extents. Consequently the level of horizontal integration of elites can be relatively higher as well as lower. After the tackling the consociational democracy through the optics of collaboration of elites on the inherent conflicts managing system, the paper explains ‘consociational’ elites through their functions in informal processes as well as institutionalized system administration. Finally, it illustrates the similarity between ‘consociational’ elites, ‘consensually integrated elites’ and ‘political professionals’ in the procedural theory of democracy on their integration and contribution to democracy itself.

Klíčová slova

Analýza elit, konsociační demokracie, integrace elit, demokracie.

Keywords

Elite analyses, consociational democracy, elit integration, democracy.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 20. 5. 2008

Ondřej Roztomilý

Prohlášení

Dávám svolení k tomu, aby tato bakalářská práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 20. 5. 2008

Ondřej Róztomilý

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl velmi rád poděkovat doc. PhDr. Rudolfu Kučerovi, CSc. nejen za důvěru a podporu, ale především za neuvěřitelnou míru trpělivosti se způsobem psaní této práce. Rovněž děkuji doc. PhDr. Blance Říhové, CSc. za cenné rady. Všechny chyby a opomenutí jsou však dílem výhradně mým.

Obsah

Obsah	7
Úvod	8
1 Pojem a pole elity: vymezení základních kategorií	10
1.1 Pojem elity	10
1.1.1 Kritéria pojmu elity	
1.1.2 Kritika pojmu elity	
1.1.3 Krajiní meze v definici pojmu elity	
1.2 Integrace elity v třídním pojetí	17
1.2.1 ‚Vládnoucí třída‘	
1.2.2 ‚Mocenská elita‘	
1.3 Integrace elit ve funkcionálním pojetí	23
1.3.1 Různorodost funkcionálního pojetí	
1.3.2 ‚Elitářské přístupy‘ ve funkcionálním pojetí	
1.3.3 Spektrum integrace funkcionální elity	
2 Konsociační demokracie a její elity	31
2.1 ‚Svět‘ konsociační demokracie	31
2.1.1 Přístupy ke ‚konsocialismu‘	
2.1.2 Konsociační demokracie jako jednání elity	
2.2 Mód chování elity	36
2.2.1 Principy shody mezi elitami	
2.2.2 Aspekty vztahu elit a mas	
3 Elity konsociační demokracie ve srovnání s teoriemi elit	41
3.1 Srovnání integrace elit v konsociační demokracii	41
3.2 Srovnání příspěvků k demokracii	43
Závěr	45
Resumé	47
Seznam používané literatury	48
Schválený projekt bakalářské práce	53

Úvod

Problematika elit v demokracii je klíčovou a často diskutovanou otázkou sociálních věd. Přestože většina badatelů se shoduje v tom, že v každém politickém zřízení existuje a přetrvává menšina vlivných, názory na její povahu se zásadně různí. Pro jedny představuje samý protiklad demokracie a její hlavní ohrožení, další s ní spojují své naděje na fungování demokratického systému.

Jako navýsost zásadní je role ‚elity‘¹ pojímána i ve významném a široce diskutovaném konceptu konsociační demokracie. Ten v 60. letech minulého století zásadně pozměnil oblast srovnávací politologie analýzou pozitivního spojení mezi fragmentací politického i sociálního systému a demokracií. Nezvyklé vymezení a funkce těchto elitních skupin ‚konsociačními‘ badateli nejen že přitáhly zaslouženou pozornost, ale také však přiměly mnohé kritiky této teorie ke zpochybňování její demokratičnosti.

Smyslem této bakalářské práce je přitom právě analýza elit v konsociační demokracii a snaha o určení míry horizontální a vertikální integrace ‚konsociační‘ elity. Jejím dalším cílem je pak postihnoutí dopadu této míry integrace na příspěvek elity k demokratičnosti konsociačního systému a jen skrze výčet a analýzu jednotlivých teorií elity i pasivní snaha o poukázání na rozmanité spektrum možného vnímání demokracie a demokratické elity. Pro bližší analýzu míry integrace ‚konsociační‘ elity je využito jejího představení na pozadí obecných teorií elitních skupin a srovnání s nimi. Předvedení základních přístupů k vnímání politických elit v moderních demokratických systémech tak slouží jako určitý stručný referenční rámec ukazující jak je možno na elity vůbec nahlížet, vůči kterémuž se každá charakteristika integrace elity (nejen) konsociační demokracie musí určitým způsobem vymezovat.

Přestože tato práce neaspíruje (a ani tak nemůže činit) na komplexní a detailní představení jednotlivých teoretických koncepcí elity, na jejichž základě pak bude konsociační teorie pojednávána, snahou její první části je pouze předestřít schéma nutné pro komparaci integrace elity. Nejprve je proto pojednáván pojem elity a jeho nutný

mocenský aspekt a následně jsou vymezeny dva póly spektra vnímání elity – funkcionální a třídní, v jehož rámci se jakákoli analýza elit musí pohybovat. Obě mezní pojetí elity přitom mají důsledky pro horizontální a vertikální integraci elity, které budou představeny stejně jako zvolená Putnamova definice míry integrace elity.

V druhém kroku této práce pak bude detailněji představen samotný systém konsociační demokracie a koncepce elity s ním spjatá, a to na základě popisu jak systémových prvků formálních, institucionálních, tak i znázorněním neformálních principů jednání elit. Práce zde bude přitom vycházet především z Lijphartova chápání fenoménu ‚konsocialismu‘ charakterizovaného skrze spolupráci elit překonávající hluboká společenská štěpení. Jako klíčový pro tuto funkci elit bude vyložen koncept velké koalice.

V návaznosti na toto představení, daný cíl práce i na vymezení jejího tématu v intencích projektu práce², bude ve třetí, závěrečné, části zvolenou komparativní metodou zkoumána integrace ‚konsociačních‘ elit a její dopad na příspěvek elit k demokracii. Přestože tato bakalářská práce neusiluje (a ani nemůže) o zastřešení dvou teoretických rámců, jejím cílem zde bude nalézt shodné či ekvivalentní momenty v pojmu elity v konsociační demokracii na straně jedné a některou z v průřezu představovaných teorií na straně druhé.

Úsilí postihnout zde jednotlivé teorie elity bylo provázeno snahou čerpat přímo z primární literatury, upuštěno od ní bylo proto jen v případě konceptu ‚klasického‘ (tj. skupiny, do níž bude níže zařazeno pojetí Paretovo a Moscovu) a Marxova, jejichž představení proto vychází výhradně z literatury sekundární. Přestože se v jejich případě nejednalo o díla nejnovější, nejvíce užitečnými mi byly přehledné práce Parryho a Bottommorea.

Při používání českých termínů, a to zejména v případě názvosloví z korpusu konsociační demokracie, jsem využíval etablovaného překladu, jak s ním operuje kupříkladu Blanka Říchová.

¹ Neboli elity ve smyslu obecného a zatím blíže nedefinovaného pojmu.

1 Pojem a pole elity: vymezení základních kategorií

Aby bylo možno kvalifikovaně zhodnotit princip fungování elit v konsociační demokracii na základě jejich vertikální a horizontální integrace a příspěvku k demokracii, což si tato práce klade za cíl, je zapotřebí představit spektrum bádání o elitách, k jehož rámci se jakákoli další analýza musí nutně vztahovat, a skrze vhodný průřez jej uvést. Následující strany této úvodní kapitoly se proto tedy snaží zodpovědět několik otázek. Jednak co pojem ‚elita‘ – či některý ze souvisejících termínů často užívaných v téměř synonymním významu jako např. „mocenská elita“, „společenská elita“, „oligarchie“ či „vládnoucí třída“ – znamená a v jakém kontextu je v literatuře chápán a používán. Nedílnou součástí tohoto úkolu je také ale upozornění na nejednoznačnosti a problémy s takto rozsáhlým pojmem (a jeho historickým vývojem) spjatým. Na tomto základě pak budou představena dvě protichůdná teoretická pojetí politických elit v moderním politickém systému demokratického ‚národního státu‘³. Ta přitom skrze ustavení kritérií ‚elity‘ konkrétně vymezují její vertikální a horizontální integraci stejně jako její přispívání a prospívání demokracii, a tím definují mezní póly škály, pomocí níž je teprve možné provést zamýšlenou analýzu politických elit v konsociační demokracii.

1.1 Pojem elity

Pojem elity je širokým konceptem (nejen) politické vědy a jedním z centrálních bodů „vertikálního rozměru politiky“⁴, který lze vymezit pomocí několika navzájem provázaných aspektů. První upřesnění vyplývá z Dahlovy definice politiky, potažmo politického systému. Politickým systémem je totiž „jakýkoli trvalý model lidských vztahů, který do značné míry zahrnuje moc, vládu nebo autoritu“ (1963: 6). Na tomto půdoryse pak ‚elita‘ v nejširším slova smyslu označuje skupinu mocných daného systému. Zásadním znakem moci přitom je, že jí obdaření aktéři mají trvalý vliv na

² Ten je k nahlédnutí jakožto příloha práce.

³ Jak ukazuje Dahl (1982: 2), pro mnoho zemí je to zjevně nevhodný název. I přesto bude v duchu tradice politické vědy dále používán jako synonymum pro „zemi“ či konkrétní stát.

systemově důležitá rozhodnutí⁵. Takováto obecná charakteristika elity je sice pravdivá, ale je jen formálním vymezením, které opakuje „banální pravdu“, že moc je ve společnosti nerovnoměrně rozložená (Bayer 2006: 9).

1.1.1 Kritéria pojmu elity

Aby tedy bylo možno vystavět základ pro komparaci, jež má být cílem této práce, je nutné definovat pojem elity blíže. Vyhnout se nejednoznačností je důležité mimo jiné i proto, že, jak pozoruje Zuckerman, v nejvýznačnějších teoriích elity jsou rozdílná jména používána pro stejný obsah pojmu a stejná jména pro rozdílné koncepty (1977: 327). Výhodně přistoupit k bližší charakterizaci obsahu a rozsahu umožňuje u takto rozsáhlého pojmu stručný etymologický rozbor jeho samotného názvu, bez něž lze pojednání o použití slova elita začít jen nesnadno.

Termín *élite* byl sice používán již v sedmáctém století (konkrétně pro zboží výborné jakosti určené pouze pro velmi movité zákazníky), do politické vědy jej však přeneslo až dílo dvou italských sociologů Moscy a Pareta⁶ na přelomu 19. a 20. století (Bottomore 1966: 7). Druhý jmenovaný se dle Sartoriho pro termín rozhoduje proto (1993: 145), že s sebou nese latinskou konotaci slova *eligere* (selektivně vybrat) a tím i původní význam řeckého slova *aristoi* (nejlepší co do svých kvalit). V používání Pareto potom tento dvojitý smysl zachovává. Poprvé jej užívá při zdůrazňování přirozené nerovnosti vrozených schopností jednotlivců v každé oblasti sociálního života či druhu lidské aktivity. Nejzručnější zedník, nejšikovnější zloděj, nejrychlejší sprinter i nejpreciznější kardiochirurg jsou elitou stejně jako všichni ostatní nejspolečnější – ti kdo

⁴ Tohoto pojmu užívá Sartori, když charakterizuje politiku skrze její řešení problémů podřízenosti, nadřízenosti a koordinace – „v podstatě hierarchického strukturování celku“ (1993: 132).

⁵ Tím ale dle Bayera může být v zásadě jakýkoli sociální systém – stát, organizace, obec či komunita (2006: 9). Politický systém možná ještě lépe od obecné sféry sociální odděluje Weberovo vymezení prostředku politické moci – legitimního fyzického násilí (Dahl 2003: 4-5). Dahlova definice sice plně nevystihuje hlubší diskusi o moci a vlivu, ale pro skromný cíl tohoto úvodu do koncepce elity, jímž je pouze snaha ukázat, že ‚elita‘ je založená na fenoménu moci a její jakékoli (níže představené) koncipování z tohoto momentu vychází, je postačující.

⁶ Názory těchto dvou badatelů nejsou v žádném případě identické. Protože však oba vyjadřovali stejný postoj k přirozenosti a roli elit ve společnosti, je, po vzoru Suzanne Keller, spíše vhodné je pro představení pojmu elity uvést najednou (1968: 11).

dosahují nejlepších výkonů ve svém odvětví a korunují je nějakým kvantifikovatelným úspěchem (Bottomore 1966: 7-8).

V druhém kroku pak Pareto ve shodě s Moscou dělí tuto elitu na vládnoucí a nevládnoucí, čímž ve společnosti vzhledem k mimořádnému významu fenoménu moci jednoduše vznikají dvě skupiny. Menšina těch, kteří moc mají, protože se nachází na vrcholu vertikální osy společnosti – ‚vládnoucí elita‘ a většina těch, kteří žádnou nemají – masa (Jodl 1968: 57). ‚Vládnoucí elitou‘ se zde přitom myslí skupina lidí, kteří přímo vykonávají politickou moc vzhledem k zastávané funkci nebo jsou schopni velmi silně tento výkon díky své neformální moci ovlivnit.

Vzhledem k tomu, že toto členění (čili „pravý“ stav věcí) nesouvisí s konkrétní podobou uspořádání mocenské struktury ve společnosti a není podmíněno žádnými vnějšími okolnostmi, jsou tyto vládnoucí elity chápány jako věčné a jejich existence jako nad-historická. Ba co více, toto poznání věčného trvání vládnoucí elity je v očích Pareta a Moscy vnímáno jako odkrývání platné pravdy skryté pod nánosem ideologie. Tou je míněna domněle objektivní pravda, že kupříkladu v demokracii vládne lid, ačkoliv se ve skutečnosti jedná o racionalizaci nadějí, zájmů nebo toužení vládnoucích a původců těch idejí. Demokracie je tak v parafrázi slavné Lincolnovy Gettysburgské řeči vnímána jako vláda *lidu*, třebaš i *pro lid*, ale nikdy ne *skrze lid* (Jodl a Pecka 1994: 108).

V představeném cíli odmítnout mýtus a ideologii toho, že někdy může nevládnout elita, je (především u Moscy) skryta kritika zvláště Rousseauovy představy vlády lidové suverenity. V rozlišení autority *de iure* a *de facto* (čili formální a neformální struktury moci) však zároveň v koncepci těchto „elitářských“ autorů dochází k zásadnímu překonání doposavad představených vnímání elity a k nastolení jejich zcela nového způsobu hodnocení. Typologii elit totiž po dlouhá staletí určovalo především rozdělení Aristotelovo⁷, v jehož pojetí byly elity členěny podle množství lidí vykonávajících

⁷ Nemluvě o dalších velkých otevřeně normativních teoriích elit minulosti, jako například koncepci Platónově, v níž je elita díky správnému nahlížení idejí garantem politické pravdy či ctnosti. Přestože právě Platónův náhled může dle Parryho (1968: 13) nacházet ozvuky v teoriích moderní demokracie, pro účely analýzy v této práci nejsou tyto koncepte podstatné.

politickou autoritu ve společnosti, jejich bohatství a toho, jestli vládnoucí vládli ve prospěch celé obce nebo jen ve svůj vlastní.

Aristotelových šest typů vlád sice dále doznalo významnější změny například v názoru Montesquieuho, který pro definici elity považuje za důležitější kritérium to „zda je respektována vláda zákona“ a Aristotelova měřítko následně tomuto rozlišení podřazuje, směřování diskurzu však zůstalo stejné (Parry 1969: 12). Nic na něm do doby Moscy a Pareta nezměnilo dokonce ani jediné koncepční „vybočení“, které v době renesance představil Machiavelli ve snaze vyložit státní moc instrumentálně a otázku jejího vhodného uplatnění učinit základní otázkou politiky vůbec (Jodl 1968: 12).

Nové konstituování pojetí vládnoucích na základě kritérií „úspěchu“ a „výšky“ (ve smyslu výkonu moci formální i neformální), jež bylo Paretem a Moscou nazváno elitou, bylo do značné míry určující tím, že se do slova i pojmu samotného nesmazatelně vrylo a je s nimi dodnes spojováno. Důvodem přitom nejsou ani tak jednotlivá odůvodnění jejich koncepcí⁸, jako spíše důsledky, které z takto definované elity vyvodili pro povahu politického systému i společnosti obecně⁹. Dle Meiselovy interpretace totiž jejich koncepce, označovaná právem za „klasickou“ teorii (např. Parry 1969: 30), předpokládá několik následujících zásad. Elita zde znamená nejenom, že všechny politické společnosti jsou ovládány jednou jedinou menšinou, ale i že si je tato menšina vědomá svých skupinových zájmů, že je soudržná a že se vyznačuje solidaritou co do společné vize jednání (dle Sartori 1993: 149).

1.1.2 Kritika pojmu elity

Používání pojmu „elita“ při procesu bádání nad jeho podstatou tak ve skutečnosti již může do hledání zadními vrátky vnášet určité základy právě naznačeného řešení. Jak to

⁸ Kupříkladu Paretova koncepce je podmíněná antropologicky. Jejím základem je dělení lidského jednání ve společnosti (stejně jako z něj odvozeného celého sociálního systému) na „rezidua“ a „derivate“. První pojem označuje člověku imanentní ne-logickou hnací sílu tvořící jádro většiny jednání, druhý pak z prvního odvozenou racionální či duchovní činnost sloužící nejen k tvorbě norem a pravidel, ale i k zastírání původního charakteru reziduí. Kupříkladu demokracie je dle Pareta jen jednou z derivací vytvořenou elitami ve snaze ovládat masu (Krais 1997: 36-7).

⁹ Nemluvě o tom, jak je pak pro „zvuk“ slova elita určující podoba, kterou teorie elity nabyla v politických a ideologických programech evropských fašistických hnutí mezi světovými válkami. Více viz Jodl 1968: 74-99.

vystihuje Beate Kraiss, „pojem elity jej problematický a politicky zatížený“ (Kraiss 2003: 36). Tím, že se původně objevoval ve zcela specifickém prostředí (a byl jedním z klíčových pojmů tehdejších společensko-politických diskusí), vystavuje se ‚pronásledování‘ tímto svým dřívějším použitím a jeho okolnostmi. Negativní konotace spojené s tehdejšími okolnostmi tak byly dlouho užívány i k výpadům proti zcela odlišným pozdějším snahám pojmem operovat, přičemž tendence k diskreditaci se týkaly často právě okolností, za nichž pojem vnikl, a nikoli nezbytně ‚nového‘ konceptu existence elity jako takového (Kraiss 2003: 36).

Podobnou nevýhodou s sebou ale nenese používání jiných pojmů – například ‚horní vrstvy‘. Na rozdíl od elity s ním nebyla spjatá žádná koncepce či ‚velké vyprávění‘, a tak v rámci vertikální perspektivy označuje ‚pouze‘ následující znak. Horní vrstvy jsou okruhem takových osob, které disponují nejvíce společensky uznávanými zdroji, díky nimž jim je pak zaručen určitý status. Mezi takovéto zdroje patří jak určitá společenská vážnost, tak i charakteristiky spjaté s určitými profesními aktivitami jako například schopnosti, vliv, příjem (a z něj plynoucí majetnost) či znalosti (Imbusch 2003: 17). Jak ale dále poznamenává Imbusch, z takového vymezení vyplývá, že ‚horní vrstvy‘ jsou jakožto ztělesnění výškového kritéria pojmem pro analýzu nevhodným. ‚Horní vrstvy‘ totiž zahrnují všechny možné způsoby modelování elity (a to i ty zcela protichůdné a vzájemně se vylučující) a jsou tak skrze svou obecnost pojmem nadřazeným (2003: 17).

Ve shodě s Imbuschem (2003: 15) je tedy nutné námi hledanou kategorii vymezit blíže než jen za pomoci výškového – mocenského – kritéria. V hledání obecného pojmu elity je proto zapotřebí sestoupit zpět na ‚nižší‘ úroveň a vrátit se k termínu elita, tentokrát již však bez konotací klasické elitářské teorie. Možností jaké další kritériem použít, které současně také nejrůznější badatelé do značné míry využívají, je přitom velké množství, každá z nich však ale zakládá zcela jiný výsledek. Pojem může být například vnímán normativně a elitou potom v duchu etymologického původu slova ti nejlepší („*the best and the brightest*“) (Imbusch 2003: 15).

Chápání elity může být rovněž založeno kupříkladu na její morálně etickém základě a příslušníci elity se pak vyznačují určitými morálními (ve společnosti spíše

vzácnějšími) kvalitami a prosazováním s nimi spojených hodnot (Bayer 2006: 12). Přestože tyto dva rozměry nejsou pro obvyklé účely analýzy (i účely naše) použitelné¹⁰, ukazují, že odlišnost je zřejmým základem elity a jedním z ukazatelů její hranice, neboť vynikající je vzácné a je-li bráno jako norma, nemůže již z definice vynikat (Paris 2003: 62). V jeho důsledku (a v závislosti na dlouhé tradici sociálně politického myšlení) však rovněž stále existuje tendence vnímat elity jako cosi výjimečného a při jejich hodnocení používat prizma morálky (Bayer 2006: 12).

Další z řady možností vymezení pojmu elity pak představuje kupříkladu poukázání na dvě dimenze náležení k elitě související s fenoménem moci: autoritu a vedení (*Führung*). Autorita přitom dle Parise označuje spíše jen formu vztahu, zatímco vedení je činnost spjatá s konkrétní osobou a časoprostorovým určením – konající se tedy skrze ní chápe iniciativy, staví ostatní před dilema a zasazuje se o něco konkrétního (Paris 2003: 58).

Ve stručnosti tak tento stav shrnuje Giddens, když říká, že žádné jiné pole sociologie nebylo tolik předmětem „pojmových zmatků a dvojznačností,... rozmarů v užívání [pojmu] a nejasných konceptualizací“ (1974: 2).

1.1.3 Krajiní meze v definici pojmu elity

Elit lze tedy na základě uplatnění rozdílných kritérií konstruovat vícero typů. Otázkou ovšem zůstává, zda je možno s pomocí sady nejčastěji používaných kritérií obecně přijatelný pojem elity získat a zda si tato kritéria neprotiřečí, čímž by pojem nabyl vnitřně rozporného významu. Nejzákladnějšími kritérii, která vyjadřují jednotlivé aspekty pojmu elity a tím zároveň ve spojení s fenoménem moci (čili již představenou ‚výškou‘) definují jednotlivé nejrelevantnější koncepce elity, jsou především následující. Na straně jedné je v korpusu koncepcí elity dominantní kritérium pozice ve funkčním systému, na straně druhé jsou to společně kritéria sociálního původu,

¹⁰ Jak poznamenává Bayer, toto pojetí se analyticky „příliš neprosadilo“ (2006: 12).

intelektuální převahy (stejně jako s ní spojené znalostní a psychologické nadřazenosti), vlastnictví či habitu¹¹ (Imbusch 2003: 15).

Jak ukazuje Bayer (2006: 25), z právě představeného výčtu kritérií, dle něž jsou různé společenské skupiny charakterizovány elitním postavením, obecně nelze jednoduše utvořit pojem elity akceptovatelný všemi badateli. Každá ze stran výše naznačeného dělení pojmu elity (čili jeho definováním buďto skrze kritérium funkcionalistické nebo naopak ‚třídní‘) je totiž již projevem hlubšího postoje k procesům i samotným základům politického prostoru jako celku. A obě tak odpovídají dvěma samostatným teoriím elity, které mají základ v odlišném chápání politiky. Problémem je, že tyto teorie elit jsou navzájem neslučitelné jak svými východisky a tradicemi myšlení, z nichž vycházejí, tak i závěry. Odlišné vnímání pojmu elity přitom ústí ve dva neslučitelné referenční rámce a snaze odpovídat na dvě zcela rozdílné sady otázek (Bayer 2006: 25).

Přestože výsledkem představeného dosavadního pojednání o pojmu elity není pozitivní definice, odhalení funkcionálního a třídního pojmu elity (a z něj vyplývající teorie) je přeci jen určitým postupem v argumentu. Tyto dva pojmy totiž ve skutečnosti vymezují škálu bádání o elitách a představují její póly, mezi nimiž se „dnešní sociologie snaží najít střední cestu“ (Bayer 2006: 10). Pro charakterizaci elit v koncepci konsociační demokracie z hlediska jejich vertikální a horizontální integrace, se tak oba koncepty stávají předlohou pro komparaci, vodítkem a určitými ‚meta-teoriemi‘¹². Ačkoliv jsou oba dva póly dále tvořeny několika proudy, které se liší v způsobu odpovídání na některé parciální otázky, následující oddíly jsou věnovány konkrétnímu rozboru obou ‚meta-teorií‘ (nejprve teorii starší – třídní, a poté pozdější funkcionální) skrze bod shody, a sice měřítko, jemuž pak bude podrobena i konsociační perspektiva – míru integrace elit.

¹¹ Habitus je pojem francouzského sociologa Pierra Bourdieu, jehož význam i funkce budou přiblíženy v následující podkapitole.

¹² Tento autorem ad hoc vytvořený termín nemá jiného smyslu a obsahu než zde ukázat, že elity teorie konsociační demokracie budou v práci porovnávány s dvěma póly teorie elit, které jim jsou v tomto ohledu co do obecnosti nadřazené a leží v tomto smyslu ‚za‘ nimi.

1.2 Integrace elity v třídním pojetí

Vymezování pojmu elity nejen pomocí mocenského ale i ‚třídního‘ kritéria (neboli souboru kritérií, která byla uvedena výše – sociálního původu, zařazení do určité příjmové sféry, intelektuální a vzdělanostní převahy, vlastnictví či habitu) má dlouhou tradici. Jeho počátky předcházejí samotnému přenesení termínu elita Paretem a Moscou do sociálních věd a jsou spojeny s dílem Karla Marxe. Koncepce klasických teoretiků elity je dle Bottomorea do značné míry naopak reakcí právě na příspěvek Marxův (1966: 24).

Jako takové spolu do určité míry souvisí (ačkoli jejich zastánci spolu dle Parryho nikdy přímou diskusí nevedli), neboť obě dvě jsou určitou velkou teorií (‚velkým vyprávěním‘) v klasickém slova smyslu (1969: 129). Zatímco dílo jednoho je odpovědí na moderní průmyslovou společnost, myšlenky druhých potom na moderní politický vývoj. Zásadní podobnost (která bude vzápětí blíže rozebrána níže) Marxova systému, i ‚třídního pólu‘ obecně, se zmíněnou klasickou teorií elity však spočívá v momentu boje, který je s pojetím soudržných vedoucích skupin z podstaty spojen. V teorii klasické se elity brání proti soupeřící skupině, jež chce jejich místo zaujmout, u Marxe jsou subjekty ve stejných pozicích třídy (Parry 1969: 128).

Než ale bude koncept třídy nebo princip horizontální a vertikální integrace elity na tomto pólu škály elit blíže ujasněn, je nutno více rozvést jaké různé (a různorodé) teoretické přístupy tento pól tvoří. Krom Marxe samotného a jeho mnohých přímých následovníků sem lze zařadit i ty další analýzy elit založené na vztahu mezi ‚elitami‘ a třídami, které už spadají do rámců podstatně odlišných teoretických systémů, jako například koncepce Charlese Millse nebo Pierra Bourdieho (Bayer 2006: 18). Přestože v rámci ‚třídního‘ pólu elity mezi jednotlivými jeho koncepty existují určité odlišnosti v zodpovídání některých otázek spjatých s výzkumem elity, míra horizontální a vertikální integrace elity mezi ně nepatří (Bayer 2006: 24).¹³

¹³ Zde představovaný ‚třídní‘ pól zahrnuje mnoho dalších myslitelů - Milibanda, Althusera či Marcuseho, z nichž každý analýzu obohacuje vlastním pohledem. Přesto však zachovávají zásadní ráz zde představovaného Marxova argumentu (Etzioni-Halevy 1997: xxviii). Jejich podnětné myšlení tak není pro

Do oblasti shody v rámci tohoto pólu však nepatří ani pojmosloví a konkrétní název elitních skupin. Marxistická tradice tak odmítá pro vládnoucí skupinu používat termínu elita, neboť redukuje společnost na dichotomní systém elity a masy, kde slovo masa je spíše opovrhlivým, spojeným s mnoha předsudky a navíc se užívá bez rozdílu k zahrnutí všech těch, kteří nejsou členy nějaké elity (Krais 2003: 51). Koncept elity je v tomto duchu Krais vykládán jako omezený, jako druh „naivního vnímání společnosti, spojeného s ideologií diferencované, dynamické, na konkurenci, výkonu a tržních vztazích vybudované moderní západní společnosti“ (cit dle Bayer 2006: 18).

Mills, který naopak slova ‚elita‘ používá – konkrétně tedy v rámci termínu ‚mocenská elita‘ (*power elite*) – na druhou stranu odmítá marxistický termín (i koncepci) ‚vládnoucí třídy‘ následujícím způsobem.

„Třída“ je ekonomickým termínem; „vláda“ politickým. Obrat „vládnoucí třída“ tak obsahuje teorii, že ekonomická třída vládne politicky....Konkrétně, obrat „vládnoucí třída“ ve svých obvyklých politických konotacích neposkytuje dostatečnou nezávislost politickému řádu a jeho činitelům (1956: 277)¹⁴.

V úzké návaznosti na Moscovu a Paretovu koncepci elity se tak Mills vymezuje proti Marxovu prosazování ekonomického rozměru na úkor politického (to zejména v případě koncepce klasické) popřípadě politického a vojenského (Parry 1969: 128).

1.2.1 ‚Vládnoucí třída‘

Původní Marxova koncepce totiž vidí jako zdroj moci výhradně vlastnictví, konkrétně pak vlastnictví výrobních prostředků, které je soustředěno v rukou jedné společenské třídy. Mezi ní a podmaněnou třídou¹⁵ přitom panuje neutuchající konflikt připomínající Hobbesovu perspektivu vztahu lidí v přirozeném stavu, který ovšem není řešen v rámci sféry politiky, uvnitř prostoru politického systému. Politický rozměr obecně, konkrétní

zde pojednáváné téma integrace elity a snahu předestřít širší teoretického pozadí tolik přínosné jako třeba ‚elitářský‘ koncept Millsův.

¹⁴ Citována podle anglického originálu.

¹⁵ Nebo více třídami. Množství podřízených tříd u Marxe a jeho vývoj by si samo zasloužilo obsáhlé pojednání, pro integraci elitních skupin však není rozhodující.

stát, jeho podoba i funkce jsou totiž jen nadstavbou ekonomických daností a tedy v podřízení vládnoucí třídě – buržoazii, která jej ovládla právě díky vlastnictví výrobních prostředků zajišťujícímu technologickou i intelektuální převahu (Bottomore 1966: 24-5). Politická sféra je tak jen ztělesněním moci vládnoucí třídy. Je zároveň prostředkem k legitimizaci drženého panství, udržení jeho trvalosti a dalšímu (tentokrát již nikoliv ekonomickému) způsobu k využívání zbylých tříd (Imbusch 2003: 20).

„Elitou“ tedy marxističtí myslitelé, jejichž koncepce se dají shromáždit okolo tohoto „třídního“ pólu, míní nejvyšší vrstvu (třidu) ve stratifikačním prostoru společnosti z její definice postavení vůči ostatním třídám a nazývají ji proto „vládnoucí třídou“. Elitní skupina je zde tedy jen jedna a je soudržná, neboť vládnout – prosazovat své třídní zájmy – může jen jedna třída, která si své postavení proti zcela protichůdným zájmům tříd ostatních tvrdě velmi (Bayer 2006: 24).

Vezmeme-li nyní v potaz komplexní Putnamovu definici integrace elit, jak ji uvádí Higley a Moore, můžeme dospět k závěru ohledně integrace elit v „třídním pojetí“. Putnam konkrétně uvádí šest kritérií integrace elity – míru její sociální homogenity, způsob rekrutace členů elitní skupiny, míru vzájemného osobní působení, míru hodnotového konsenzu skupiny, míru skupinové solidarity a institucionální kontext. Pro hodnocení však navíc dodává, že elita může být integrována i když všechny představené dimenze integrace nejsou pozitivně platné (1981: 582).

Jak vidno z předchozího přestručeného popisu „vládnoucí třídy“, tato Putnamovu definici naplňuje téměř beze zbytku a ve všech kategoriích. Jinými slovy, míra horizontální integrace elity je velmi vysoká, i když sám Marx rozlišuje například mezi zájmy průmyslového, obchodního či finančního kapitálu. Ve skutečnosti však jejich síla není srovnatelná se zájmem třídním¹⁶. Podobně míra integrace vertikální, tj. vztahu skupiny elitní a ne-elitní, je velmi nízká, ba minimální, a to i přes to, že buržoazie se dle Beate Krajs při vládnutí – prosazování svých zájmů – spoléhá i na společenské skupiny

¹⁶ Bottomore zde ukazuje tuto určitou pluralitu především ve srovnání s elitou „rannějšího“ stádia Marxova vývoje společenského systému – feudální šlechtou. V buržoazní třídě totiž není moc politická, vojenská a ekonomická, podobně jako v Millsově konceptu mocenské elity, soustředěna v rukou stejných osob. Jak však dále dodává, radikální Marxovii následníci tak třídní jednotu v nadvládě složitě demonstují skrze nepřímý vliv bohatství (1966: 30-31).

mimo svůj vlastní rámeček, jakými jsou špičky v politické sféře, armádě a další (2003: 42).

Klíčovým je pro takovéto vymezení elity jako ‚vládnoucí třídy‘ je právě pojem třídy, který ovšem není zcela bezrozporný a jako takový je častým terčem různorodé kritiky. Suzanne Keller kupříkladu upozorňuje na to, že i přes časté tradiční prosazování opaku nejsou společenské třídy univerzálním jevem, protože „existovaly i existují společnosti bez nich“ (1968: 38), přičemž za příklad jí slouží mimo jiné antické společnosti založené na rodových vazbách. Rovněž poukazuje na to, že u Marxe je vládnoucí třída nejen pozorovaným fenoménem, ale i hodnotovým soudem, a to když je její vládnutí automaticky ztotožňováno s vykořisťováním (Keller 1968: 53).

S odlišnou, a možná ještě zásadnější kritikou pojmu třídy přichází také Aron (1950: 3-7). Marx dle jeho názoru používá tři termíny třídy k označení tří různých konceptů – historického, ekonomického a filosofického¹⁷. Přestože, jak Aron dále ukazuje, nejde o koncepty neslučitelné, vrhá tato obsahová volnost pojmu třída stín na jednotu jejich třídních zájmů, která je zásadní pro zde pojednávaný koncept integrace elity.

Protiargumentem všem podobným zjištěním mohou být moderní reformulace teorie třídy. Se zásadní přichází kupříkladu Pierre Bourdieu, který spojuje koncept třídy s pojmem habitu¹⁸ a navazuje tak na Aronovo zjištění, že třída je mimo jiné také „lidskou skutečností“ (Aron 1950: 4). Bourdieu tvrdí, že aby bylo možno o třídě hovořit jako o reálně existující, musí se třídní příslušnost, hmotné životní podmínky či postavení ve společenském reprodukčním procesu projevit v zažitém a zažívaném jednání, způsobu života, zvycích a vkusu jednotlivých jejích příslušníků (Krais 2003: 43). Hranice třídy tedy není daná jen její abstraktní polohou, ale i jednáním jednotlivců a jejich sociální praxí.¹⁹

¹⁷ Prvním dle Arona označuje historickou sociální skupinu stejných zájmů a psychologické podobnosti, druhým příjmovou sféru a posledním jedince vědomé si vlastní pozice ve výrobním procesu se zájmem převrhnout existující systém (1950: 3-7).

¹⁸ Definice habitu je následující. Jedná se o „sociálně konstruovaný systém strukturovaných a strukturujících dispozic, který je získaný v praxi a je konstantně zaměřený na praktické funkce“ (cit. dle Bayer 2006: 21).

¹⁹ Moc a panování této třídy se dle Bourdieho ovšem neprojevují jen v politické sféře či zákonech trhu, ale i skrze kulturní mechanismy. Buržoazie tak konstruuje komplexní sociální řád postavený nejen na institucích či politických procesech, ale i na řádu symbolickém – tj. na vštěpování hierarchie hodnot,

1.2.2 ‚Mocenská elita‘

Marxova teorémy ovšem nejsou potvrzeny empiricky²⁰, ale jsou odvozeny z ‚velkého vyprávění‘, které není tolik postaveno na identifikaci obsahu struktury – jedinců a skupin tvořících elitu, jako spíše na apriorně zjištěných strukturních podmínkách a příčinách jednání (Imbusch 2003: 20). Od Marxových dob, které byly poznamenány překotnými společenskými změnami, vzestupem nové elity, přeskupováním tříd starých i vynořováním se nových, však došlo k mnoha zásadním společenským změnám. Jednou z nich je například i proměna složení kapitalistické třídy, která již není tvořena výhradně rodinnými podniky a vlastníky-podnikateli, jako spíše „anonymní vlastnickou strukturou bank a pojišťovacích společností“ (Krais 2003: 45). Krom toho mají stále více vlivu i moci ty vrstvy, které jsou v závislém postavení, jako například manažeři či vysocí státní úředníci. Spolu s touto změnou se tak proměnil druh argumentace obhájců soudržné elity .

‚Třídní‘ pól zkoumání elity, tedy koncept, v němž je elitní skupina integrována horizontálně velmi mnoho a vertikálně jen minimálně, není omezen na strukturu společnosti vrcholu průmyslové revoluce v 19. století, z níž vychází Marx, a ani jí není nutně podmíněn. Dokazují to téměř totožné závěry Charlese Millse, který k nim dospívá skrze analýzu zcela jiného uspořádání – americké společnosti v době po druhé světové válce.

Dle Millsova pozorování v čele této společnosti stojí ‚mocenská elita‘, silně podobná konceptu Paretovy a Moscovy klasické teorie elity. Ta je jím sice rovněž na jedné straně definována skrze postavení jednotlivce v instituci (Bottomore 1966: 33), dle Suzanne Keller (1968: 108), která přebírá argument kritiky vyslovený Talcottem Parsonsem, se ale Millsovi nepodařilo odlišit ji *de facto* od společenské třídy. I přes členění elity do tří hlavních typů na ředitele velkých společností, politické vůdce a vojenské náčelníky (Mills 1956: 18) dle ní totiž Mills „přeceňuje“ význam těch faktorů

způsobů myšlení a náhledů na svět, přičemž právě toto symbolické násilí je dle Bourdieho nejvýznamnějším druhem panství v moderní době (Krais 1997: 48).

²⁰ Tedy alespoň v moderním smyslu slova, tj. prováděním empirických šetření.

společenského zázemí, které mají ‚mocenská elita‘ a vrchní společenská třída společné, a „minimalizuje či ignoruje“ jejich rozdíly²¹.

Co se samotné struktury elity týče, Millsův postoj k míře horizontální i vertikální integrace elity je stejný jako výše představený marxistický. Výklad tohoto přitom postupuje zhruba následujícím směrem. Elitní skupina sama, čili ‚mocenská elita‘, která je složená z špiček oněch ekonomických, politických a ekonomických kruhů, je nadřazena dvěma dalším částem společnosti – „střední úrovni moci“ a „masové společnosti“. První je přitom vrstvou rozličných a vzájemně se vyvažujících zájmů, pozorovatelnou nejlépe v kuloárech Kongresu. Druhou pak tvoří běžní občané, jimž je vládnuto svrchu a kteří nad veřejným děním nemají žádnou moc (Kornhauser 1969: 211).

Moc je totiž zcela soustředěna v rukou elity a všechna významná rozhodnutí celospolečenské platnosti vychází výhradně z jejího středu. Této skutečnosti, kterou Mills vnímá jako významnou změnu ve srovnání s mocenskými strukturami americké společnosti dob těsně po občanské válce, stejně jako v případě klasické teorie elity neodpovídá formální základ legitimacy moci (Kornhauser 1969: 214). Elita je přitom jednotná na základě „splývajících“ (Mills 1956: 19) zájmů, které opět vycházejí z jejího sociálního pozadí. Dokladem jednotnosti elity jsou, jak ukazuje Jodl, vyměnitelnost a zastupitelnost jednotlivých příslušníků třech elitních skupin. V rámci plynulého pohybu se pro Millse generál snadno stane prezidentem a bývalý politik předsedou správní rady (Jodl 1968: 186-187).

Tolik tedy ke stručnému představení míry horizontální a vertikální integrace elity v teoriích zahrnovaných v této práci pod koncept ‚třídního pólu‘ elity. Již nyní však zřetelně vyvstávají kontury charakteru vztahu mezi marxistickou tradicí a Millsem na straně jedné a ‚democracií‘ na straně druhé. Povaha příspěvku takto integrované elity

²¹ Keller dále dodává, že Millsovu prací prochází dvě protikladné linie vnímání světa. První představuje pro autora evidentní (a „nepostradatelná“) souvislost mezi mocenskou elitou a nejvyšší společenskou třídou, která logicky ústí do vidění celku tří elit jako sociálně jednotného a vybaveného stejným zájmem. Naproti tomu však z důvodu pozorované rostoucí funkcionální specializace elit zdůrazňuje i nepřítomnost takové souvislosti a rostoucí autonomii i soutěživost jednotlivých elit (1956: 108). Bottomore tak fakt, že otázku vztahu mocenské elity a nejvyšší třídy Mills nikdy souvisle nepojednal, považuje za „vážný nedostatek“ (1966: 34).

k demokratičnosti politického systému se potom tím spíše zdá být nasnadě. Vztah takovéto ‚elity‘ k demokracii bude ale rozebrán až v závěrečné kapitole, poté, co bude blíže představen i druhý – funkcionální – pól možné definice pojmu elity, a nakonec i koncept elity v teorii konsociační demokracie, aby bylo pole pro komparaci kompletní. Již nyní je možno prohlásit, že tento vztah bude svou podobou pólem pomyslné škály fungování elit v demokracii do stejné míry, jako je ‚třídní‘ kritérium mezi v definování pojmu elity.

1.3 Integrace elit ve funkcionálním pojetí

Na opačné části spektra náhledu na pojem elity se nachází pól ‚funkcionální‘, který se od vymezení ‚třídního‘ liší stejně silně jako se vůči němu vymezuje. Protože však je zastáván podstatně více badateli, ba jejich většinou (Giddens 1974: 2), je tvořen také podstatně větší skupinou přístupů, které se také od sebe liší dopadem na horizontální a vertikální integraci elity více než koncept mocenské elity od ‚vládnoucí třídy‘. Aby byly proto možno některé přístupy představit spolu s jejich vlivem na integraci elity, začíná tato podkapitola upřesněním onoho jim společného ‚funkcionálního‘ základu. Teprve pak jsou předvedeny tři vybrané koncepce – Suzanne Keller, Dahlova a společná Fieldova a Higleyho. Ty přitom svým odlišným vnímáním elity založeným na funkcionálním principu vymezují širokou škálu dopadu této funkcionální perspektivy na možnou integraci elity. Stručné shrnutí jejich možných variant pak kapitolu uzavírá.

Pojem elity v rámci ‚funkcionálního‘ pólu je formálním označením souvisejícím s pozicemi a funkcemi, skrze které je vykonávána institucionalizovaná moc. Identifikace takových pozic probíhá dle Imbusche pomocí vícestupňového výběrového řízení, během něhož se horizontálně a vertikálně vymezí odpovídající pozice v rozdílných subsystémech a organizacích, které mají moc a vliv (Imbusch 2003: 18). Slovy Fielda a Higleyho, „moc náleží osobám strategicky umístěným v byrokratických strukturách“ (1980: 33). Pozice v těchto byrokratických strukturách jsou potom z její definice, stejně jako v koncepci klasické, obsazovány na základě prokázaného výkonu

(odbornosti) jednotlivců, kteří pak schopni podstatně ovlivňovat společenský vývoj právě (a jen a pouze) díky zastávání oněch funkcí (Bayer 2006: 12).

Takovéto pojetí ovšem vzbuzuje hned dvojí problém. Stejně jako v předchozím ‚třídním‘ pojetí, i zde vyvstává problematika určení kritéria, které by přesně oddělilo elitu od ne-elity, tedy nalezení smysluplné hranice elity. A obdobně jako v ‚třídním‘ konceptu (zejména pak v teorii Millsově), kde bylo možno jen obtížně přesně vymezit vztah ‚vyšších vrstev‘ a elity, a zejména pak hranice mezi nimi, i ve funkcionálním pojetí nelze v obecné rovině jednoznačně a úplně oddělit všechny elitní pozice od všech neelitních (Bayer 2006: 24).

Podstatně závažnější problém však souvisí s funkcionální koncepcí obecně. Její právě nastíněná struktura totiž naznačuje pluralistické chápání elit s jasnými důsledky pro jejich integraci. Moc a vliv jsou totiž takto spíše „široce“ rozšířeny mezi lidmi i struktury a otevřenost elit se zdá být vysoká stejně jako míra jejich rekrutace a cirkulace (Imbusch 2003: 18). Právě na tento implicitní význam ‚funkcionální‘ elity přitom ‚třídní pojetí‘ reaguje svou kritikou. Když totiž odkazuje na přetrvávající nerovnosti v distribuci statků ve společnosti, neguje předpoklad, že prosazující se princip výkonu vytváří ve společnosti otevřené prostředí pro získávání elitních pozic. I přes tuto odsouzení však je dle Bayera tato teze plurality elit odrazem „duchu doby“, jíž (dobu, ale především tezi) většina badatelů chápe jako výchozí premisu namísto cíle výzkumu (Bayer 2006: 24).

Pluralita elit je tak chápána v souvislosti s pluralitou zájmů ve společnosti, neboli koncepcí pluralismu (Bayer 2006: 12). Pluralismus předpokládá proměnu společnosti a její vývoj od jednoduché homogenní podoby ke složitému systému založenému na dělbě práce, v němž se lidé stávají specialisty v partikulárních a specifických činnostech. Pro jednotlivce je proto náročnější jednak uchytit se v nové sféře bez odpovídajícího zaškolení a dále i hrát více rolí najednou. Dle této pluralistické koncepce pak každá nově vznikající specifická činnost, nové odvětví aktivity (zejména ale v oblasti obchodu či průmyslu), vytváří nová povolání, mění vlastnické vztahy a zavádí nový zdroj bohatství. Díky tomu nakonec ovlivňuje i mocenskou strukturu společnosti, neboť tato

odvětví se proměňují v zájmové skupiny, které vytváří tlak na politickou sféru (Parry 1969: 65).

1.3.1 Různorodost funkcionálního pojetí

Tradice funkcionálního vnímání elity, která navazuje jak na průlomové předválečné bádání o elitách Karla Mannheima (Keller 1968: 23) tak i na Parsonsův strukturálně funkcionalistický proud obecné sociologie, skutečně do značné míry pracuje s předpokladem o rozšíření moci ve společnosti spojeným s pluralismem. Kritika ‚třídního‘ pojetí pro jeho ahistorickou představu o vyvolené menšině tak přichází z celého funkcionalistického spektra (Jodl a Pecka 1994: 95). Jejím příkladem může být Dahlovo poukazování na fakt, že obhájci „vládnoucích elit“ (1958) neprokázali svou koncepci na skutečném příkladu, dle něžž by bylo zřejmé, že konzistentní elita je schopná prosazení své vůle (tj. kontroverzního návrhu) i přes setrvalý jednotný odpor masy. Jak se však pokusí osvětlit následující výklad, co se pozitivního vymezení ‚elity‘ týče, mezi proponenty ‚funkcionalistického‘ pojetí existují podstatné rozdíly.

Na straně jedné tak stojí komplexní pokus o analýzu elit pocházející z pera Suzanne Keller, jenž je pevně ukotven v pluralismu stejně jako v tezi o rozšíření moci v jeho důsledku (Bayer 2006: 13). Dle jejího názoru jsou elity efektivními menšinami, které jsou zodpovědné nejen za kontinuitu sociálního řádu, ale i za realizaci podstatných celospolečenských záměrů. Pro jejich označení přitom používá termínu „strategické elity“, aby odlišila ty, jejichž „rozhodnutí a jednání mají významný a určující dopad pro mnoho členů společnosti“ (Keller 1968: 20).

Jejich vznik však dle Keller nebyl způsoben jen nastíněným vývojem dělby práce, ale i nárůstem populace, vytvářením velkých organizací a také diverzifikací hodnot. Sféru elity samotné pak charakterizuje jako sestávající z nezávislých, ale vzájemně propojených skupin, které spolu musí při prosazování a vytváření vlastních rozhodnutí nejen komunikovat a spolupracovat, ale i odlišovat se od sebe (1968: 23). Žádná z nich však nemůže co do postavení a významu předčít ostatní, neboť o náplni její speciální činnosti (spočívající v zastupování vymezeného zájmu) nemá dostatek znalostí.

Strategické elity tak jsou obrazem jednoty i mnohosti společnosti (doslova ji „reprezentují“).

Námitku, že tito ‚funkční‘ specialisté tendují k tomu vytvářet nejprve vlastní profesionální, a pak i sociální skupinu, na níž je pak později založena ‚vládnoucí třída‘, Keller vyvrací následovně. Aby z jednotlivých pracovních odborníků vznikla soudržná třída, je dle ní nutné navázat přidělování privilegií na příbuzenské vztahy a zachovat tento systém po generace. Vzhledem k tomu, že pluralistický systém je velmi otevřený, neboť k postupu ‚vzhůru‘ stačí pouze výkon, a přestože hierarchický model společnosti zůstává trvale nezměněný, dochází k jeho obměně co generaci (Keller 1968: 262-3). Ačkoliv tento otevřený model tak plně neodpovídá na Bourdieho námitku vedenou skrze pojem habitu a předpokládající určitou míru druhotné socializace jedince po vstupu do elitních kruhů, ukazuje, že samotná (‚funkční‘) odbornost není dostatečnou podmínkou vzniku sociální skupiny napříč rozdílnými druhy specialistů.

1.3.2 ‚Elitářské‘ přístupy ve funkcionálním pojetí

Z totožných východisek jako Keller vychází i Robert Dahl, jeho výsledné koncipování horizontální a vertikální integrace elity je však poněkud odlišné. Proces pro uplatňování zájmů vnímá sice optikou dělby práce, zdůrazňuje však, že jsou v něm některé (neboli elitní) hlasy slyšet více než jiné. Sféra elity tak je sice jen částí celého procesu uplatňování zájmů, nicméně je částí, která jediná má přímý vliv, neboť jedine ona vládne a formuluje postup (Dahl 1961: 102).

Její členové však mají zároveň úzký vzájemný vztah s ne-elitami, protože elitní sféra v pluralitním systému ztělesňuje mnoho z nejvíce sdílených hodnot a cílů společnosti. Nutno však dodat, že Dahl spíše silně odděluje elitu od ne-elity skrze účast jednotlivých skupin v politice a zájem na této účasti. Nejlépe je to vidět na dvojici jeho přízvisek pro obě skupiny. Elity totiž nazývá i „politickými podnikateli“ (*political entrepreneurs*) v kontrastu k ne-elitě čili „apolitické hlíně“ (*apolitical clay*) (Dahl 1961: 225-7).

Elitami tvořená sféra má proto přesto jen daleko k homogenní soudržné jednotě – ba naopak je jejím principem spíše střet a setkávání jednotlivých zájmů než absolutní konsenzus na jednotlivých konkrétních krocích či normách, který by vyvěral z třídní podstaty elity (Dahl 1961: 90-91). Tato její různorodost je však možná jen díky základu v hlubším hodnotovém konsenzu celé společnosti o demokratickém krédu, které spolu s politickou rovností slouží jako rozhodující hranice jednání elit (Dahl 1961: 325).

Pro pochopení koncepce Dahlovy je však zapotřebí srovnání se ‚strategickými elitami‘ dle Keller. Ty dle jejího názoru sice spolupracují, jsou však na sobě navzájem nezávislé (a to nejen elity společenské, ale i ty výhradně politické, jež, na rozdíl od Dahla, nejsou primární cílem její analýzy). Jsou rovněž méně stabilní a jejich autorita je omezenější (Bayer 2006: 13). Dahl taktéž pojímá sféru elity jako „mnoho rozdílných souborů vůdců, z nichž každý má přístup k odlišným kombinacím politických zdrojů“ (1961: 86) a ukazuje, že běžný občan kontroluje elity do relativně vysoké míry. Na stranu druhou však představuje pluralismus výhradně jako konkurenci sociálních a ekonomických elit a svou koncepci zakládá²² na ‚vládě menšin‘ (Dahl 1956: 130)²³.

Dahlova koncepce je tedy vystavena na následující dualitě. Jednak na zdůrazňování úzkého vztahu elitních a ne-elitních skupin, který se však naplňuje především skrz spravedlivou volbu prvních druhými, tak i na určité nezávislosti elit nastávající hned po volebním aktu. Proto bývá někdy Dahlovo pojetí elit v demokracii jeho interprety a, a to především, kritiky hodnocena jakožto ‚elitářská‘.²⁴ Není však pochyb o tom, že zatímco ‚klasická‘ elitářská teorie vnímá strukturu společnosti jako pyramidu, Dahl představuje sérii pyramid (Parry 1969: 67). To však již neplatí o koncepcích, které se samy za ‚elitistické‘ označují a, ač stejně jako Keller či Dahl vychází z ‚funkcionalistického‘ vnímání elity, z velké části na ‚klasickou‘ teorii elit navazují.

²² Dle Krouseho (1982) tak činí především ve starších dílech – zejména v knihách *Who Governs?* z roku 1956 a *Preface to Democratic Theory* z roku 1961.

²³ Nutno však podotknout předem (dříve než to bude podrobněji rozebráno ve třetí kapitole), že se jedná o *menšiny* tvořící dohromady elitu, kterou na jiném místě ve snaze opsat její demokratičnost trefně charakterizuje jako „ryzí výtvar demokratických pravidel“ (Dahl 1958: 464).

²⁴ Mezi ně patří například Walker (1966). Podstatně objektivnější hodnocení Sartoriho zmiňuje i kritické reakce vyvozuující řešení Dahlovo nejen z odkazů na Schumpetera, ale dokonce Moscu. Viz Sartori 1993: 159. Nutno také dodat, že Dahl sám z mnoha důvodů odmítá být označován jako elitář (Dahl 1966: 297).

Jeden z takovýchto podnětných konceptů představuje výklad Fieldův a Higleyho, který se skládá ze dvou částí – teorie elit ve společnosti a koncepce vývoje a druhů elit. Dle názoru autorů přitom socioekonomický vývoj společnosti spolu s postojem obyvatelstva podmiňuje vývoj elity. Vrchol vývoje elit, tzv. „konsenzuálně sjednocená elita“, která svým založením vědomě odkazuje na „klasickou“ teorii elity je tak zároveň odpovídajícím ztělesněním ústřední části moderní společnosti (Field a Higley 1981: 32-3).

Konsenzuálně sjednocenou elitou je přitom chápána elitní sféra založená na specifickém typu vztahů. Jeho principem je působení elity v diskrétních neformálních a flexibilních mocenských kruzích, které se formují okolo institucí a na základě projednávaných témat, přičemž hlavním mottem těchto vztahů je „žít a nechat žít“ (Field a Higley 1981: 67). Přestože tyto kroužky elit, které jsou mezi všemi hlavními elitními skupinami, zahrnují přátelství a další osobní vztahy, na emocionální rovině primárně nezávisí. Naopak spíše vycházejí z opakovaných kontaktů mezi jednotlivými příslušníky elitní sféry, jejichž základem je společné politické téma a nutnost jeho řešení (Higley et al. 1991: 37).

Takováto podoba konsenzu elit je dle jejich názoru však „*de facto*“ způsobena selháním elit ve vytvoření a zdůraznění ne-elitních postojů (Field a Higley 1981: 37). Elity jsou totiž k zachování systému, z něž těží, motivovány právě a výhradně vlastním ziskem, z čehož pak vyplývá jejich umírněný postoj a podpora systémových institucí a procedur. Přestože její příslušníci nemusí být jednotní ve vztahu ke konkrétnímu řešení, podobně jako v koncepci Dahlově řeší spory v prostoru vymezeném formálně (institucemi) i neformálně (vztahy mezi jednotlivými členy).

Na rozdíl od Dahla však Field a Higley současně nezdůrazňují hluboký vztah mezi elitami a zbylými skupinami společnosti. Závazek elit ke konsenzuálnímu řešení problémů je tak druhou stranou jejich vztahu k masám, který je rovněž motivován snahou o udržení stability. Ta je ovšem umělým výsledkem kontinuální série rozhodnutí elity, jejichž průvodním dopadem je manipulace masou (Bayer 2006: 13-14).

1.3.3 Spektrum integrace funkcionální elity

I z právě letmo představeného přehledu je tedy zřejmé, že funkcionální pól spektra pojmání elity představuje z hlediska integrace elity celou další škálu. Zatímco uniformní pojetí ‚mocenské elity‘ a ‚vládnoucí třídy‘ jakožto prototypů třídního pojetí představují elitní skupiny jako silně horizontálně integrované, funkcionální vymezení pojmu elity na integraci této nemá zcela jednoznačný dopad.

Na jedné straně tak zde stojí koncepce Suzanne Keller postulující existenci ‚strategických elit‘. Při jejich charakterizaci podle výše zmíněné Putnamovy definici integrace elit si pak lze její pojetí představit jako na sobě nezávislé vrcholky různých hierarchických pyramid, jež jsou integrovány horizontálně do stejné či menší míry jako vertikálně. Z šesti uvedených kritérií totiž její koncepce předpokládá jako základ integrace jen tři – hodnotový konsenzus elity²⁵, střední míru vzájemné osobního součinnosti a institucionální kontext působení, a to ještě jen v částečné míře.

Z koncepce Fieldovy a Higleyho je pak na druhou stranu zřejmé, že elitu chápou jako integrovanou horizontálně poměrně více a vertikálně poměrně méně. Krom kritérií uplatněných Keller lze integraci jejich ‚konsenzuální elity‘ popsat pomocí dalšího měřítka, konkrétně pomocí vysoké míry skupinové solidarity. Autoři sami však za nejdůležitější považují hluboký hodnotový konsenzus podléhající jejich (dle tohoto hlediska příznačně nazvaným) elitním skupinám a velmi úzké vztahy mezi jednotlivými členy (Field a Higley 1981: 584).

Jejich koncepce elit sice již z definice nemůže dosahovat míry integrace ‚vládnoucích tříd‘, představuje však přesto mezní vnímání funkcionalistické elity. Jeho střední podobu lze přitom vymežit skrz koncept Dahlov, který se od pojetí Keller neliší co do zmíněných kritérií²⁶, ale co do oddělování politické sféry od sféry občanské. Hlubší pojednání jednotlivých rozdílů bude předmětem třetí kapitoly.

²⁵ Keller jeho potřebnou míru hodnotí slovem „značný“ (*considerable*) – (1966: 146).

²⁶ Kupříkladu při hodnocení kritéria konsenzu charakterizuje větší míru shody elit než mas slovy: „V rámci politické sféry mají [politici] profesionálové sklon shodovat se ještě více [než občané] na tom, jaká by pravidla měla být, jaká jsou a na vhodnosti udržovat je v podstatě jako jsou“ (Dahl 1961: 320).

Zamýšlený hrubý nástin spektra vymezení elity skrze jeho dva mezní póly je tímto tedy kompletní a je možné tedy rovnou přistoupit k charakterizaci elit konsociační demokracie, které pak budou na základě tohoto úvodu hodnoceny.

2 Konsociační demokracie a její elity

Nyní tedy, když byl představen základ komparace a bylo nastíněno jak je vůbec možno elity v demokratických systémech vnímat, je možno vyrazit vstříc samému cíli této práce. Tím je analýza elit v korpusu teorie konsociační demokracie z hlediska vertikální a horizontální integrace a jejich příspěvku k demokracii. Než však bude možno vřadit elity konsociační demokracie do pole teoretických přístupů k pojmu elity, je zapotřebí podrobně ukázat princip fungování konsociační demokracie, a to skrze optiku její elity, což je právě cílem této kapitoly.

Následujících několik stran tedy nejprve představí pozadí termínu konsociační demokracie a zařadí jej do kontextu podobně vedeného bádání (vyznačujícího se i dalšími termíny, jako třeba „segmentovaný pluralismus“ a „konkordantní“ či „konsensuální“ demokracie). Následně skrze pohled elity vymezí neformální modely vztahů přetrvávající v konsociační demokracii a nakonec představí i její formální institucionální rámec, jenž je příhodným základem právě pro konstituování elity, kterou tímto dvouúrovňovým popisem zamýšlíme ohraničit.

2.1 ‚Svět‘²⁷ konsociační demokracie

Fenomén konsociační demokracie začal být v politické vědě poprvé studován a popisován v 60. letech minulého století. Jeho „objev“ znamenal určitý přerod, neboť konstruktivně popisoval některé z politických systémů menších evropských zemí, které ve „vlivných“ typologiích tehdejší doby (kupř. Almondově) zůstávaly na pomezí dvou čistých typů západních demokratických systémů (Lijphart 1969: 207) a představovaly tak „neprobádané území komparativní politologie“ (Daalder 1974: 604).

Politické systémy označované termínem „konsociační“ totiž nespádaly do typu „anglo-amerického“ vyznačujícího se „vysokou, sekulární politickou kulturou“, pluralistickým uspořádáním zájmů a politickou stabilitou (kterézto vlastnosti jej spolu

²⁷ Přestože konsociační model žádný z významných badatelů, kteří jej rozvíjejí, nenazývá termínem „svět“, dovolují si jej vypůjčit z názvu článku přední kritičky konsocialismu, Sue Halpern (1986).

s účinností a akceschopností²⁸ tohoto modelu nadřazovaly v očích tehdejší odborné veřejnosti typu druhému – „kontinentálnímu“), neboť jejich sociální struktura byla segmentovaná. Nespadaly ale ani do typu druhého, založeného na francouzském, německém a italském politickém systému, neboť jejich politická kultura byla stabilní (Lijphart 1969: 207). Kontinentální byl totiž pravým opakem prvně zmíněného, jelikož se zakládal na „roztříštěné politické kultuře“ ústící ve stav neslučitelný s politickým pokrokem (politický ‚imobilismus‘)

Termín ‚konsociační‘ tak začal být používán k analýze politických systémů Nizozemí, Belgie, Švýcarska či Rakouska, systémů politicky sice stabilních ale sociálně roztříštěných, které se dle jedné interpretace vyznačovaly „překlenující spoluprací na úrovni elit, která záměrně působí proti dezintegračním tendencím systému“ (Lijphart 1968a: 21).²⁹ Jak ovšem podotýká nejznámější zastánce konsociační demokracie, Arend Lijphart, političtí vědci „pouze objevili to, co političtí profesionálové – a nezávisle jak na odbornících z akademické sféry tak i svých družích – opakovaně vynalézali již před lety“ (2004: 97).

Přestože pole výzkumu – stabilní demokratické země rozdělené do ‚segmentů‘ buďto jazykově, etnicky, kulturně, světonázorově, nábožensky či skrze všechna tato štěpení – se zdá být v konsociační demokracii vymezeno zřetelně, vytvoření obecného pojmu s určitými přesně vymezenými definičními znaky (alespoň pro politické systémy všech zmíněných zemí a jejich politických systémů) je mnohem problematičtější. Jak trefně pozoruje Halpern, „prakticky každý příklad, který lze začlenit do ‚konsociačního světa‘, je možné z něj současně i vyjmout“ (1986: 65). Přístup každého z badatelů (či alespoň jejich většiny) totiž vychází z odlišných východisek, povětšinou i z analýzy politického systému jedné jedinečné země a klade důraz na odlišné prvky koncepce, což se mimo jiné projevuje i v odlišném jménu používaném pro ‚konsociační demokracii‘.

²⁸ Pro obsáhlejší diskuzi těchto dvou pojmů nejen v konsociačním modelu – srovnej Novák 1998: zejména 4nn.

²⁹ Význam přínosu ‚konsociační‘ analýzy pro politickou vědu a její dopad na tehdejší badatelskou obec vystihuje úsměvný příběh jednoho z významných teoretiků konsociační demokracie, Nizozemce Hanse

2.1.1 Přístupy ke ‚konsocialismu‘

Kenneth McRae (1974: 36) tak kupříkladu rozlišuje tři základní přístupy ke konsocialismu. První vnímá především jako model sociální struktury dané společnosti. Zkoumá a zdůrazňuje tak hlubokou náboženskou, ideologickou, kulturní či jinou rozštěpenost systému do poměrně pevných segmentů. Příkladem takového pojetí může být koncepce Lorwinova, k níž tento dospěl analýzou belgického příkladu³⁰, pojmenovaná termínem ‚segmentovaný pluralismus‘³¹. Ta vychází z těch rozdílných zázemí, na jejichž základě jsou vytvářeny politické strany a další dobrovolné spolky či organizace. Nezahrnování účinné spolupráce elit těchto segmentů společnosti do definice totiž spíše umožňuje „prozkoumat ty okolnosti, které způsobují a ty které potlačují či maří tuto spolupráci“ (Lorwin 1971: 144).

Jako druhý přístup pak McRae označuje model nastíněný již ve výše uvedené Lijphartově definici (1974: 36). V jeho rámci není centrem pozornosti samotné rozštěpení společnosti do vertikálně definovaných částí nazývaných po nizozemském vzoru pilíře (*zuilen*), které vyrůstají ze základny své vlastní náboženské či sekulární ideologie, jež je dále umocňována politickými stranami, socio-ekonomickými organizacemi, masmédií včetně televizních stanic či spolky pro trávení volného času (v případě nejvýznamnějších denominací navíc i církevními společenstvími, farními radami a školami) spadajícími do daného pilíře či segmentu (Lorwin 1971: 142). Důraz je v tomto pojetí naopak kladen na chování elit a princip vzájemného vztahu elity a masy, přičemž za podstatný je pak pokládán proces rozhodování a regulace konfliktů.

Tomuto náhledu na konsociační demokracii odpovídá nejen koncepce Lijphartova, jež tento termín převzetím od Davida Apterova proslavila, ale i ta Lehbruchova, která vychází především z analýzy politického systému Švýcarské konfederace a používá přitom termínů ‚konkordantní‘ či ‚proporční demokracie‘ (Lehbruch 1993: 44).

Daaldera. Ten popisuje, kterak byl osloven jedním z nejvýznamnějších amerických politologů slovy: „Víte o tom, že Vaše země teoreticky nemůže existovat?“ (Viz Daalder 1974: 607)

³⁰ Viz např. Lorwin, Val R. 1966. „Belgium: Religion, Class, and Language in National Politics.“ In Dahl, Robert Alan, ed. 1968. *Political oppositions in Western democracies*. New Haven: Yale University Press. Str.147-187.

³¹ Lorwin sám odkazuje na podobný koncept Michaela Fogartyho, který jej nazývá „vertikálním“ či „ideologickým“ pluralismem (1971: 144).

Lijphart sám přitom v průběhu času používá termínů hned několik. Zatímco ve své první rozsáhlé práci hovoří o „politice přizpůsobení“ (*politics of accommodation*), později užívá právě termínu konsociační demokracie a nakonec hovoří o demokracii „konsenzuální“ (1968b; 1977; 1991).

Každý z nových termínů je přitom pojmem univerzálnějším staršího. Kde první označuje dohodu v konfliktech a bodech, které rozdělují společnost natolik, že v nich existuje jen minimální konsensus (Lijphart 1968b: 103) a vztahuje se především k principu praktického fungování společenského a politického systému Nizozemí, druhý pak, jak již bylo nastíněno, označuje obecný model demokratického politického zřízení v zemi segmentálně pluralitní. Třetím pojmem, „demokracií konsenzuální“, nakonec míní jeden ze dvou pólů spektra pro obecné empirické hodnocení libovolného politického systému – kupříkladu z hlediska počtu relevantních stran v systému, vztahu exekutivy a legislativy, uspořádání výkonné moci či charakteru volebního systému (Lijphart 1991: 236) – a prohlubuje tak dále implicitně nesené normativní konotace (Boogards 2000: 396)

2.1.2 Konsociační demokracie skrze jednání elity

Právě náhled na konsociační systém skrze optiku jednání elity jakožto rozhodujícího činitele pro charakter zřízení je přitom klíčový pro naše další zkoumání. Neznamená to však odmítnutí dalších přístupů ke konsociační demokracii – kupř. náhledu na ní skrze přetrvávající a historicky podmíněnou politickou kulturu, který představuje třetí vidění tohoto fenoménu, jak je charakterizoval Kenneth McRae (1974: 36). Stejně tak tento úhel pohledu není nezbytně v rozporu ani s pěti variantami vysvětlování vývoje a vzniku konsociačního modelu, které identifikuje Daalder. Ten (1974: 610) totiž zdůrazňuje jednak to, že se jedná o státy malé, jejichž „přežití v světě“ bylo možné jen díky neutralitě založená na konsenzu elit. Moment vnější hrozby však, ač vliv na fungování elit v konsociační demokracii má, a bude proto zmíněn níže, je sám v hodnocení reálně fungující míry integrace elit jen jedním z faktorů.

Podobně pojem konsociační elity dokreslují, ale zásadním způsobem nemění, další dvě interpretace vzniku konsocialismu. První předpokládá, že jednání elit je motivováno principem „sebe-vyvracející hypotézy“ (Daalder 1974: 611). Ta vychází z faktu, že sociální štěpení, která se v případě zemí rozdělených do segmentů posilují (namísto, aby se překrýváním jejich účinky rušily jako v zemích s čistě pluralistickou sociální strukturou), dříve či později povedou k eskalaci konfliktu a rozpadu státu. Právě tento očekávatelný vývoj se tak dle Daaldera přitom stává motivem k udržení systému v chodu. Ani druhá z hypotéz (Daalder 1974: 615), která zpochybňuje tradiční kauzální vztah ve vnímání segmentovaného systému na straně jedné a chování elit na straně druhé (a tvrdící tedy, že první je spíše způsobeno druhým), není přímo určující pro samotnou míru integrace elity v konsociační demokracii.

Stejnou měrou ovlivňují níže vymežovanou míru integrace ‚konsociační‘ elity další hypotézy o vzniku tohoto systému. Ať už je kriticky hodnocena kvalita a kvantita štěpení systému (Daalder 1974: 612) nebo zpochybňována míra politizace sociálních dělení, jejíž, jak poznamenává Daalder, vysoký stupeň většina autorů bez důkladného bádání přijímá za zjevnou (1974: 614), faktem zůstává, že model pojmu elity (a její integrace) zůstává napříč rozdílnými pojetími ‚konsociačních‘ systémů téměř totožný.

Následující výklad elity se tak v těchto intencích snaží postihnout její ‚esenci‘ či jakýsi její ‚ideální typ‘³², který se opírá o její fungování společné většině přístupů. Z jednotlivých upřesnění této ‚esence‘ čerpá a zahrnuje je, aniž by je však nutně co do významu podřazovalo. Cílem proto není ani tak představit Lijphartovu ‚elitní perspektivu‘³³ k chápání konsociační demokracie jako nejvíce odpovídající povaze tohoto systému, jako spíše využít jeho pohledu obohaceného názorem dalších autorů k poukázání na ty prvky rozmanitého a různorodého konceptu konsociační demokracie, které jsou pro zachycení elity potřebné a pro analýzu její integrace zásadní.

³² Tento termín je zaváděn ve snaze odkázat na klasické využití Maxe Webera.

³³ Ta sice *ex definitione* ve snaze o obecnost skrze optiku působení elit charakterizuje celý systém, což se nutně odráží i v rozsahu funkcí oné elity, ale vzhledem k tomu, že cílem výkladu je primárně analýza elity a nikoli systému samotného, lze se domnívat, že odbočení od ‚ideálního typu‘ v Lijphartově duchu bude menší než by tomu bylo v případě popisu celého systému.

2.2 Principy chování elity

Elity konsociační demokracie jsou tedy elitami systému stabilního, ale roztržitého pevně a trvale do „pilířů“ (neboli bloků, segmentů či subkultur). Ty přitom existují v systému paralelně vedle sebe a mají zásadní dopad na život každého jedince. Skrze blok a podle jeho vymezení se totiž jedinec projevuje v politice, na základě dělicích linií segmentů se vzdělává, socializuje, vstupuje do odborů i sportovních oddílů či přijímá informace. Skrze segment si zkrátka strukturuje svět.

Elita systému, která je zodpovědná za jeho vývoj a jasné směřování je přitom složena právě z elit segmentálních, tj. špiček pilířů, z nichž každý svou identitu definuje buďto zcela odlišně od pilířů druhých nebo přímo v opozici vůči nim. Tuto dvojznačnou pozici systémových elit lze přitom vymezit dvěma rozdílnými způsoby, které dohromady komplementárně poddhalí míru jejich integrace. Jednak tedy skrze jejich účast ve formálním institucionálním rámci a podílu na jeho formování. Druhá pak také skrze jejich obecný přístup k politice a chování v rámci „nepsaných, neformálních a implicitních pravidel“, která je třeba vyvozovat z jejich konkrétních kroků v rámci formálního systému (Lijphart 1969: 123). Tato podkapitola tedy vymezí oba definiční okruhy elity konsociační demokracie.

Role elit je klíčová při překonávání rozporů mezi segmenty a nacházení konsenzu v prostředí, které obecně není dohodě nakloněné. Pro kvalitní fungování konsociačního systému a během jeho udržování v chodu přitom elity vykonávají několik základních funkcí. Jednak chápou skutečnou podstatu nebezpečí, která z rozštěpené struktury systému vyplývají a vnímají jaké důsledky může propuknutí segmentálních vášní mít pro zemi jako celek. Jsou proto ochotny udržovat systém v chodu a snažit se o zachování jeho soudržnosti a stability (Lijphart 1969: 216).

To tedy předpokládá, že jejich jednání nemá konfrontační charakter vůči dalším elitním skupinám – reprezentantům zbylých segmentů. Také platí, že elity jsou samy o sobě schopny překonat štěpení rozdělující společnost ve společné snaze o nalezení řešení nejlepšího pro celý systém, které bude sladovat výrazně odlišné zájmy a požadavky subkultur (Lijphart 1969: 216). Elity tak spojují blaho své i blaho

zastupovaného segmentu výhradně s fungováním systému a nesnaží se jej zničit v naději, že po jeho rozpadu ovládnou celý prostor. Silný, nezávislý, neutrální a nestranný systém založený na základní míře konsenzu, ztělesňovaný jak neformálními pravidly jednání, tak i institucionalizovanými procesy řešení sporů v podobě státního aparátu, je totiž zárukou vzájemné důvěry elit.

Elity tedy stojí mezi protichůdnými zájmy celku na jedné straně a segmentů na straně druhé. Vztahy elitních skupin mezi sebou navzájem proto vyžadují značnou pozornost. Dle Lijphartova hodnocení je jejich kvalita a stabilita závislá na trvalosti a dlouhodobém pěstování (Lijphart 1969: 216). Rovněž dle něj platí, že zavedení či posílení vztahu elit výrazně podporují vnější hrozby celému státu, musí být však vnímány stejně všemi segmenty, aby nedošlo k vtažení cizí mocnosti do domácí politiky na stranu jednoho z táborů (Lijphart 1977: 67). Elity tedy za stavu ohrožení získávají ještě více důvěry ze strany základny, která je ochotna dočasně se uskrovnit. Vlastní blaho si totiž spojuje výhradně s prosazováním vlastních segmentálních zájmů (i na úkor segmentů ostatních) v prostředí konsociačního prostředí. Celá společnost i každý segment zvláště tak jsou podloženy společným zájmem – z něhož elity při rozhodování těží (Lijphart 1968b: 103).

2.2.1 Základy shody mezi elitami

Zcela zásadní pro naplnění této mediační role elity, a přeneseně i pro fungování konsociačního systému jako celku, je přitom existence určitého fóra, kde by se elity mohly setkávat, rozhodovat a nebyly přitom pod příliš velkým tlakem svých základů – mas. Na tomto fóru, které Lijphart nazývá „velkou koalici“³⁴ (Lijphart 1977: 25). Toto fórum, které nemusí být z principu formalizováno vytvořením skutečné velké koalice ve smyslu exekutivního modelu (ač tomu tak zpravidla je³⁵), naplňuje několik účelů. Jednak samotnou svou existencí ukazuje, že řešení problémů a hledání východisek (čili politika jako taková) je vážnou věcí, a nikoli „hrou“ plnou taktik jako například

³⁴ V ranějším díle užívá i obrátného obratu „*summit diplomacy*“ (Lijphart 1968b: 124).

zdržování či vyhýbání se zodpovědnosti bez ohledu na výsledek (Lijphart 1969: 123). Tento zodpovědný přístup elit k politice je přitom zjevně způsoben vědomím možných následků, jaké by mělo polevení ve snaze dohodnout se.

Pro funkčnost tohoto fóra na něm přitom musí být zastoupeny všechny relevantní segmenty, přičemž jejich zastoupení musí být v poměru velikosti a síly segmentu (Lijphart 1977: 38). Skrz akceptování pravidla proporcionality si tak elity vyjadřují navzájem důvěru. Rovněž se tím elity povznášejí nad reprezentaci nejprostších zájmů vlastního segmentu a *de facto* se zavazují k věčnému balancování mezi zájmy celku a vlastního segmentu.

Nebylo-li by ‚forum‘ proporčním zastoupením všech segmentů, jeho závěry by nebyly všeobecně platné (respektive masa nezastoupeného segmentu by nebyla vlastní elitou přesvědčována o správnosti výstupů fóra), což by se projevilo v nestabilitě režimu. Rovněž by při chybějící obhajobě zájmů partikulárního segmentu docházelo k disproporční alokaci zdrojů, jež by se opět okamžitě začala promítat do nestability systému (Lijphart 1968b: 129). Navíc by sama velká koalice v takovém případě ztratila velkou část svého étosu a principiálního opodstatnění, protože v případě nezastoupení všech zájmů by na fóru nezazněl hlas chybějícího zájmu a nebyl proto respektován. Obsahem vládnutí velké koalice by v takovém případě jen těžko mohlo být hledání systémových řešení či správa celku.

Důležitým momentem vzájemného vztahu elit ve velké koalici je tolerance (když už ne přímo respekt) vůči příslušníkům zbylých elit (Lijphart 1968b: 124). Ta se projevuje hned v několika stránkách jejich chování. Každá segmentální elita je totiž ostatními vnímána jako jediný právoplatný zprostředkovatel zájmů a priorit daného segmentu, a proto na této bázi není podrobována kritice ostatních. Pokud je kupříkladu nějaká dohoda pro jednu z elit nepřijatelná, v rámci velké koalice dochází k dohodě o nedohodě³⁶ a téma se odkládá dokud se nenaskytne šance na kompromis, se kterým by souhlasily všechny segmenty společnosti. Trvá-li však snaha většiny přehlasovat

³⁵ Jak Lijphart podotýká, velká koalice pro svou funkci nemusí být *nutně* tělesem exekutivních pravomocí. Jedním u jejích nejdůležitějších principů je totiž samotná možnost setkávat se s oponentními elitami, poznávat je a překlenovat tak dělení mas (1977: 31).

menšinu, může tato použít svého menšinového veta, která však při nadměrném používání hrozí systém zablokovat. Proto bývá účinná jen samotná výstraha možného použití (Lijphart 1977: 36). Menšinové veto však zároveň také nabízí elitám konsociační perspektivu. Ve snaze jeho použití předcházet vede elity k názoru, že snadnou cestou dosažení vlastních cílů je prosazování blahobytu ostatních.

Jak vidno i přes svůj název není velká koalice výlučně exekutivním orgánem, ale (abychom opět použili již zmíněného obrazu) fórem, v němž se střetávají rozdílné představy o vládnutí. Tato „koaliční“ rozhodnutí tak nejsou podrobována tvrdé „opoziční“ kritice (Lijphart 1968b: 124), neboť každá relevantní opozice je v koalici již zastoupena (také však proto, že tvrdá kritika by mohla napadáním tvrdě hledaného a křehkého konsenzu systém destabilizovat). Svého druhu opozicí, zajímající se o výsledky široce dojednaných dohod, tak nejsou zbylé elity (které se na rozhodování také podílejí), ale základny podpory jednotlivých elit. Dynamika vztahů mezi elitou a zbytkem segmentu si proto zaslouží obšírnější pojednání.

2.2.2 Aspekty vztahu elit a mas

Komplementárním ke vzájemnému vztahu mezi elitami je vztah elity a její základny v rámci každého segmentu, který je prochnut několika osobitými momenty. Dle Lijpharta je každý segment bez ohledu na štěpení, jímž (či jimiž) je vymezen³⁷, vysoce vnitřně politicky soudržný (Lijphart 1969: 221). To zároveň předpokládá, že otázky, jež je možno řešit v rámci segmentu, spadají výlučně do jeho pravomoci – Lijphart zde hovoří o „autonomii segmentů“³⁸ (Lijphart 1977: 41). Tím dochází ke striktnímu odlišení dvou rozhodovacích rovin. Na rovině první, systémové, je hlas segmentální elity jakožto jediného právoplatného zástupce daného segmentu nezpochybnitelný. A to jak ze strany dalších parciálních elit, tak i základny daného segmentu. Rozhodování o prioritách segmentu totiž probíhá na segmentální úrovni, kde jsou elity nuceny se

³⁶ Jedná se o tzv. „politiku chladničky“ (*icebox policy*).

³⁷ Jak někteří kritikové upozorňují, Lijphart taktó *de facto* předpokládá, že kupříkladu liberální segment je mobilizován do stejné míry a k přibližně stejnému počtu témat jako např. skupina ortodoxních kalvinistů (více viz kupř. Halpern 1986: 80).

ucházet o přízeň a podporu voličů, obhajovat své jednání a vyrovnávat se s útoky dalších skupin aspirujících na postavení segmentální elity.

Nutno však podotknout, že elity nejsou na domácí úrovni pravidelně podrobovány tvrdé kritice, neboť jejich konkrétní zastávané postoje a komplexní názory vyjadřované během jednání na „fóru“ nemusí být a nejsou nutně veřejnosti známy.³⁹ Základny jednotlivých segmentů, masy, jsou navíc Lijphartem ve vztahu k elitám charakterizovány jakožto „uctivé“, popřípadě jako „schvalující princip vlády kartelu elit“ (1968b: 144-177; 1969: 222).

Částečně je tomu proto, že naplňovaným smyslem jednání elit v rámci velké koalice je prosazování zájmů vlastního segmentu do „adekvátní“ míry (Lijphart 1969: 221). Poddajnost mas vůči názoru elit je ale způsobena také odlišným základem, na němž je komunikace mezi masou a elitou postavena. Na rozdíl od věcného střízlivého tónu panujícího na „fóru“, využívají totiž elity ke sjednocení vlastní základny silně mobilizačního a ideologického výraziva. Přestože toto chování není dovedeno do extrémní podoby a masy takto nejsou ještě více polarizovány, je zřejmé, že cílem elit není ve vztahu k mase jednoznačná snaha o dostředivé působení a překonání fragmentace systému. Rozštěpenost totiž skrze jejich vedení umožňuje zachování stability, kterážto není garantována při ústupu k méně polarizovanému systému.

Z tohoto popisu jednání elity a jeho institucionálního ukotvení v systému již tedy vysvítá, kam ve spektru teorie elit lze „konsociační elity“ zařadit z hlediska jejich integrace, a co lze říci o jejich z ní vyplývajícím přínosu k demokracii systému. Tématu se proto věnuje následující kapitola.

³⁸ Ta se dokonce v případě, že jednotlivé segmenty obývají ucelené územní celky, může nabýt podoby federalismu (Lijphart 1977: 42).

³⁹ Lijphart při této příležitosti používá obratu „viditelné špičky ledovce“ (1968b: 134).

3 Elity konsociační demokracie ve srovnání s teoriemi elit

Měli jsme tedy doposud možnost vidět, jaké existují způsoby vnímání pojmu elity a jaký má toto její chápání vliv na z teorii elity onoho pojmu vyvozenou. Rovněž bylo stručně nastíněno, jak se elitní skupiny dle těchto jednotlivých teorií v rámci politického systému chovají. Nejnověji jsme pak měli možnost blíže poznat teorii konsociační demokracie, popisující již specifické typy politických systémů, a také základ funkcí a činností elitních skupin tohoto konceptu. Vzhledem k tomu, že jedním z cílů této práce je porovnat horizontální a vertikální integraci elity teorie konsociační a elit „meta-teorií“ a stručně i přiblížit jejich jednotlivé příspěvky k demokracii, bude závěrečná kapitola pojednávat v tomto pořadí právě tato témata.

3.1 Srovnání integrace elit v konsociační demokracii

Při zařazování elit konsociační demokracie do spektra elitních skupin, které jsme dříve dle míry jejich integrace představili, je nutné připomenout si již dříve zmíněné. Oba způsoby definování elity (skrže kritérium třídy, popřípadě funkce) jsou projevem určitého hlubšího postoje k politické sféře jako celku. Jak již bylo nastíněno, třídní pól, a zejména jeho marxistická část, určením *kdo* je elitou, *kdo* vládne, automaticky zároveň z definice vymezuje *jak* vládne. Srovnání s celým tímto polem tak pro elity konsociační demokracie není analyticky příliš nosné. Jak bylo již podotknuto, v tomto pluralistickém (respektive segmentovaně pluralistickém) konceptu je totiž elitní sféra místem neustálých věcných a tematických střetů. Ty přitom vyvěrají z heterogenity zájmů jednotlivých segmentů, jejichž částí jsou ale i elitní vrstvy, a tak zájmy segmentu tvoří část všech zájmů elity.

Přestože existuje i další podobnost mezi „třídními“ elitami a elitou „konsociační“, konkrétně vládnutí mimo formální mocenskou strukturu, její základ se vytrácí při podrobnějším než prvním zběžném pohledu. Velká koalice vskutku nemusí nabrat institucionalizovanou exekutivní podobu se všemi vazbami dokládajícími, že autorita jejích rozhodnutí je odvozena od vůle většiny občanů. Stále jsou v ní však (z definice

představeného vztahu segmentální elity a její základny) zastoupeny zájmy všech relevantních částí společnosti, a to jak z pohledu vertikálního, tak i horizontálního rozčlenění společnosti (Lijphart 1977: 34).

Jak vidno, elity konsociační demokracie jsou tedy odlišné co do míry své horizontální integrace od konceptů vycházejících z ‚třídního‘ pólu – jsou horizontálně integrovány podstatně méně. Vzhledem k doposud jen implicitně přijímanému poznatku, že mezi horizontálním a vertikálním prvkem integrace elit panuje určité napětí, „dialektika“, a že dosažení obojího v maximální míře není možné (Bayer 2006: 25), platí o míře vertikální integrace pravý opak.

Naopak srovnání elit vymezených ‚konsociací‘ s polem funkcionálním se nabízí mnohem více. Nejvíce horizontálně integrovanou ‚funkcionální‘ koncepci představují ‚konsenzuálně sjednocená elity‘. Jejich podobnost s elitami ‚konsociačními‘ tkví přitom nejen v názvu. Při použití Putnamových kritérií je zjevné, že obě koncepce jsou mimo jiné založeny na vzájemném osobním působení a hodnotovém konsenzu elitních skupin. Rozdíl mezi nimi je však založen v tom, že Field s Higleym kladou mnohem větší důraz na neformální sítě vztahů a spojení mezi zcela rozdílnými elitními skupinami (Higley a Moore 1981: 582).

Přestože oběma druhům elit je rovněž přiřazena ústřední role při urovnávání politických konfliktů (Higley et al. 1991: 47), je nutné dále kvalifikovat míru konsenzu každé teorie elity. V pojetí konsociačním je totiž konsenzus chápán jako (těžce) naučená reakce na řešení problémů vznikajících ze segmentálního štěpení společnosti (a sekundárně i politické sféry) a z toho důvodu se jedná o nikoli nejrychlejší řešení problematických témat. Naproti tomu Higley s Fieldem a dalšími autory se při postulování vlastní teorie opírají především o Sartoriho rozhodovací teorii demokracie poměrně aktivního charakteru (Higley et al. 1991: 37; viz Sartori 1993: kap. 8). Rovněž platí, že zatímco dle Higleyho členové ‚kruhů‘ či ‚výborů‘ (dle Higley, respektive Sartoriho slovníku) neznají přesné složení celého tohoto kruhu, složení velké koalice je veřejně známé, neboť jsou v ní zastoupeny všechny relevantní segmenty.

Protože rozdílů mezi ‚konsociačními‘ a ‚konsenzuálně integrovanými‘ elitami se zdá být tedy několik, bude vhodnější postoupit k druhému kritériu komparace – příspěvku elit k demokratičnosti systému. Ještě před tím je však záhodno upozornit na jeden podobný rys mezi koncepcí elit Dahlovou a ‚konsociační‘. Konkrétně je přitom o moment určitého oddělování sféry politiky od mas, neboť tato svým způsobem v obou koncepcích⁴⁰ náleží spíše do působnosti elity.

Dle von der Muhlla Dahl totiž stejně jako Schumpeter vidí „sjednocenou, racionálně informovanou, nestrannou, akceschopnou a jednoznačně artikulovanou veřejnou vůli“ jako přelud, který má v moderních komplexních společnostech překrýt nedostatek mechanismů skutečného konzultování veřejnosti (1977: 1095). Stejně tak Dahl hodnotí běžné občany (*homo civicus*) jako soustředící se výhradně na své „primární cíle“, které s politickou sférou nikterak nesouvisí. Ne-elity se dle něj do politiky zapojují jen v případě, že nějaká ze jejich základních potřeb je v ohrožení právě skrze činnost (či naopak nečinnost) sféry politické (1961: 223-225).

Elitu v teorii konsociační demokracie je tedy možno z hlediska její horizontální integrace obecně zařadit mezi funkcionalistické přístupy. Poměrně blízko, co do splňování Putnamových kritérií integrace elity, má přitom k elitářské koncepci Fielda a Higleyho. Vztah těchto dvou koncepcí by si však zasloužil podrobnou analýzu, jež bohužel nemůže být předmětem této práce. O něco více o vztahu jednotlivých koncepcí však napoví ještě hodnocení jejich příspěvků k demokracii v následující podkapitole.

3.2 Srovnání příspěvků k demokracii

Stejně jako míra horizontální a vertikální integrace, i příspěvky jednotlivých elitních skupin bylo možno lze dobře odečíst z více či méně přestručného nástinu jednotlivých teorií. Nutno však dodat, že vzhledem k tomu, že každá z probraných teorií elity je určitým oknem k autonomní koncepci demokracie (či přímo politické sféry jako celku), bude zapotřebí vždy alespoň zmínit (když ne adaptovat) referenční rámec každého daného příspěvku.

⁴⁰ V případě koncepcí Dahlovy pak alespoň dle některých radikálnějších interpretů.

Nejvíce přímočarý dopad na demokracii lze jednoznačně pozorovat v pojetí třídním, zejména pak v přístupech marxistické tradice. Tato chápe liberálně-tržní demokracii včetně všech jejích atributů (kupříkladu svobody slova či svobodných voleb) jako nástroj panství vládnoucí třídy, která je schována za závojem formálních pravidel. Z tohoto důvodu nelze žádný krok ‚třídně‘ definované elity vysvětlit jako přínos pro demokratizaci (Etzioni-Halevy 1997: xxix).

Opačný přístup nabízí pohled funkcionální. ‚Elitářský‘ postoj Higleyho a Fielda kupříkladu zdůrazňuje jedinečnost demokracie, i přes kritiku její existující podoby. Jejich hlavním závěrem přitom je, že neformální struktura umožňující přístup všech hlavních elitních skupin do rozhodovacího procesu je nezbytným předpokladem jakékoli stabilní demokracie (Higley et al. 1991). Dahlem postulovaná elita naopak předpokládá mocenskou rovnováhu mezi různými elitními skupinami reprezentujícími různé zájmové skupiny. Tato rovnováha pak napomáhá omezování moci a brání její monopolizaci moci jednou skupinou.

Přínos elit ‚konsociační demokracie‘ k demokracii se na rozdíl od zmíněných teorií projevuje zejména a především ve stabilitě systému. Lijphart přitom kritiku neideální podoby demokracie vlastní koncepce pokládá za oprávněnou, nicméně nepokládá ji za férovou, protože politickou stabilitu považuje za o to důležitější (Lijphart 1968b: 179).

Závěr

Rozsah a podoba integrace elity patří mezi nejkontroverznější témata v rámci politického bádání. Tato práce si kladla za cíl přiblížit právě vertikální a horizontální integraci elit v konsociační demokracii. Jejím záměrem bylo učinit tak skrze zařazení ‚konsociační elity‘ do kontextu teoretických přístupů k elitám a zhodnocení přínosu integrace těchto elit pro demokracii.

Jak bylo nastíněno, pojem elity je neodmyslitelně svázán s mocenskou strukturací společnosti. Pro vytvoření významuplného pojmu elity je však zapotřebí využít nějakého z mnoha kritérií, jimiž je v korpusu teorie elit operováno. V této práci byla dána přednost dvěma nejrelevantnějším kritériím, která představují dva protilehlé póly ve zkoumání elit, mezi nimiž se všechna hodnocení elity musí pohybovat. Obě dvě tato kritéria – třídní i funkcionální – se přitom při konstrukci teorie elity projevuje v míře ‚integrace‘ této zkonstruované elity.

Elity v ‚třídních‘ pojetích (koncipované například jako ‚mocenské lity‘ Millsovy či ‚vládnoucí třída‘ marxistického proudu) jsou proto silně integrovány horizontálně a jen minimálně vertikálně. Naproti tomu elity funkcionální lze chápat rozdílně. Od poměrně homogenní skupiny (tzv. ‚konsenzuálně integrované elity‘), jak ji chápe dvojice autorů Field a Higley, přes nepříliš homogenní skupinu ‚politických profesionálů‘ Dahlových až po spíše heterogenní skupiny ‚strategických elit‘ ve vidění Suzanne Keller.

V dalším kroku byla představena koncepce konsociační demokracie, jejíž pojednání vycházelo především z Lijphartova chápání fenoménu ‚konsocialismu‘ charakterizovaného skrze spolupráci elit, jejichž cílem je překonávat štěpení společnosti do vedle sebe paralelně existujících segmentů. Jako klíčový pro tuto funkci elit byl přitom vyložen koncept velké koalice představující moment ‚fóra‘, na němž se proporčně zastoupené elity setkávají, aby mimo přílišný dohled řešily protichůdné perspektivy jednotlivých segmentů, jejichž masové členstvo bylo uvozeny jako poměrně závislé na elitách.

V závěrečné části, která vycházela z deskriptivních představení předchozích, byla elita konceptu ‚konsociační demokracie‘ i přes výhrady obecně zařazena do spektra teorií elit představeného v první části mezi teorií ‚konsenzuálně integrované elity‘ a ‚politických profesionálů‘ Dahlových. Podobného výsledku bylo dosaženo i porovnáním příspěvku jednotlivých elit k demokracii. V obou případech však bylo konstatováno, že analýza nebyla dostatečná a zasloužila by si rozpracovat – nejlépe v příští autorově závěrečné práci.

Resumé

The bachelor thesis entitled „Consociational democracy in the light of elite theory: comparison of selected theoretical conceptions of political elites“ analyzed horizontal and vertical integration of elites within the concept of consociational democracy and their contribution to democracy. Its aim was to demonstrate the very extensive nature of the conception of democracy through arguing that both the integration and the mentioned contribution are comparable to the concept of ‘consensually integrated elite’ employed by Field and Higley.

To tackle this complex issue, the paper starts with thorough examination of the notion of the ‘elite’ itself and comes to a conclusion that it is possible to delimitate it through the phenomenon of power and by employing the criteria of either function or class. High horizontal integration reflects the conception of elites using the class criteria whereas the functional criterion has an impact on its level of integration to various extents. Consequently, the level of horizontal integration of elites can be relatively higher as well as lower.

After the focusing on the consociational democracy through the optics of collaboration of elites on the inherent conflicts managing system, the paper explains ‘consociational’ elites through their functions in informal processes as well as institutionalized system administration. Finally, it illustrates the similarity between ‘consociational’ elites and ‘political professionals’ in the procedural theory of democracy on their integration and contribution to democracy itself.

Seznam používané literatury

- Aron, Raymond. 1950. "Social Structure and the Ruling Class: Part I." *The British Journal of Sociology* 1(1):1-16.
- Bachrach, Peter. 1962. "Elite Consensus and Democracy." *The Journal of Politics* 24(3):439-452.
- Barry, Brian M. 1975. "Political Accommodation and Consociational Democracy." *British Journal of Political Science* 5(4):477-505.
- Bayer, Ivo. 2006. "Problém elit a jejich výzkumu." In Tuček, Milan, ed. *České elity po patnácti letech transformace*. 1 ed. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR. Str.9-37.
- Blaug, Ricardo, and John Schwarzmantel, eds. 2000. *Democracy : a reader*. New York: Columbia University Press.
- Bogaards, Matthijs. 2000. "The Uneasy Relationship between Empirical and Normative Types in Consociational Theory." *Journal of Theoretical Politics* 12(4):395-423.
- Bottomore, Tom. 1966. *Elites and Society*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Daalder, Hans. 1974. "The Consociational Democracy Theme." *World Politics* 26(4):604-621.
- Daalder, Hans. 1971. "On Building Consociational Nations: The Cases of the Netherlands and Switzerland." *International Social Science Journal* 23(3):355-370.
- Dahl, Robert Alan. 1956. *A preface to democratic theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dahl, Robert Alan. 1958. "A Critique of the Ruling Elite Model." *American Political Science Review* 52(2):463-469.
- Dahl, Robert Alan. 1961 (1989). *Who governs? : democracy and power in an American city*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Robert Alan. 1963 (1970). *Modern political analysis*. 2 ed. Upper Saddle River: Prentice-Hall.
- Dahl, Robert Alan. 1966. "Further Reflections on "The Elitist Theory of Democracy"." *The American Political Science Review* 60(2):296-305.
- Dahl, Robert Alan, ed. 1968. *Political oppositions in Western democracies*. New Haven: Yale University Press.
- Dahl, Robert Alan. 1982. *Dilemmas of pluralist democracy : autonomy vs. control*. New Haven: Yale University Press.

- Dahl, Robert Alan. 2001. *O demokracii : průvodce pro občany*. 1 ed. Praha: Portál.
- Diamond, Larry. 1990. "Three Paradoxes of Democracy." *Journal of Democracy* 1(3):48-60.
- Etzioni-Halevy, Eva. 1997. *Classes and elites in democracy and democratization*. New York: Garland Pub.
- Field, G. Lowell, and John Higley. 1980. *Elitism*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Giddens, Anthony. 1974. "Elites in the British Class Structure." In Stanworth, Philip, and Anthony Giddens, eds. *Elites and power in british society*. 1 ed. London: Cambridge University Press. Str.1-21.
- Halpern, Sue M. 1986 (1995). "The disorderly universe of consociational democracy." Repr as "Neuspořádaný svět konsociační demokracie" in Říchová, Blanka, a Aleš Lisa, eds. *Antologie světových politologů II*. 1 ed. Praha: Vysoká škola ekonomická. Str.65-85.
- Higley, John, and Michael G. Burton. 1989. "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns." *American Sociological Review* 54(1):17-32.
- Higley, John, and Michael G. Burton. 1998. "Elite Settlements and the Taming of Politics." *Government and Opposition* 33(1):98-115.
- Higley, John, and G. Moore. 1981. "Elite Integration in the United States and Australia." *American Political Science Review* 75(3):581-597.
- Higley, John et al. 1991. "Elite integration in stable democracies: a reconsideration*." *European Sociological Review* 7(1):35-53.
- Cheibub, José Antônio, Robert Alan Dahl, and Ian Shapiro, eds. 2003. *The democracy sourcebook*. Cambridge: MIT Press.
- Imbusch, Peter. 2003. "Konjunktoren, Probleme und Desiderata socialwissenschaftlicher Elitenforschung." In Hradil, Stefan, and Peter Imbusch, eds. *Oberschichten, Eliten, herrschende Klassen*. Opladen: Leske + Budrich. Str.11-32.
- Jodl, Miroslav. 1968. *Teorie elity a problém elity : Příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie*. 1 ed. Praha: Academia.
- Jodl, Miroslav, and Emanuel Pecka. 1994. *Teorie elity*. 1 ed. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- Keller, Suzanne. 1968. *Beyond the ruling class : strategic elites in modern society*. 1 ed. New York: Random House.
- Kieve, R. 1981. "Pillars of Sand: A Marxist Critique of Consociational Democracy in the Netherlands." *Comparative Politics* 13(3):313-37.

- Kornhauser, William. 1969 (1990). “‘Power Elite’ or ‘Veto Groups?’” Repr. in Scott, John, ed. *The Sociology of Elites*. Aldershot: E. Elgar. Str.68-76.
- Krais, Beate. 2003. “Begriffliche und theoretische Zugänge zu den ‘oberen Rängen’ der Gesellschaft.” In Hradil, Stefan, and Peter Imbusch, eds. *Oberschichten, Eliten, herrschende Klassen*. Opladen: Leske+ Budrich. Str. 35-54.
- Krouse, Richard W. 1982. “Polyarchy & Participation: The Changing Democratic Theory of Robert Dahl.” *Polity* 14(3):441-463.
- McRae, Kenneth D. 1974 (1995). *Consociational Democracy: Political Accommodation in Segmented Societies*. Repr as “Konsociační demokracie: politický kompromis v segmentovaných společnostech” in Říchová, Blanka, a Aleš Lisa, eds. *Antologie světových politologů II*. 1 ed. Praha: Vysoká škola ekonomická. Str.33-64.
- Mills, Charles Wright. 1956. *The power elite*. New York: Oxford University Press.
- Lehmbruch, Gerhard. 1974. “Consociational Democracy, Class Conflict and the New Corporatism.” *IPSA Round Table on Political Integration*:9-13.
- Lehmbruch, Gerhard. 1975. “Consociational Democracy in the International System.” *European Journal of Political Research* 3(4):377-391.
- Lehmbruch, Gerhard. 1991. “Das konkordanzdemokratische Modell in der vergleichenden Analyse politischer Systeme.” *Politischer Wandel in Konkordanz-Demokratischen Systemen*:15–24.
- Lehmbruch, Gerhard. 1993. “Consociational Democracy and Corporatism in Switzerland.” *Publius: The Journal of Federalism* 23(2):43.
- Lijphart, Arend. 1968a. “Typologies of Democratic Systems.” *Comparative Political Studies* 1(1):3-44.
- Lijphart, Arend. 1968b. *The politics of accommodation : pluralism and democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.
- Lijphart, Arend. 1969. “Consociational Democracy.” *World Politics* 21(2):207-225.
- Lijphart, Arend. 1971. “Cultural Diversity and Theories of Political Integration.” *Canadian Journal of Political Science* 4(1):1-14.
- Lijphart, Arend. 1977. *Democracy in plural societies : a comparative exploration*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, Arend. 1979. “Religious vs. Linguistic vs. Class Voting. The ‘Crucial Experiment’ of Comparing Belgium, Canada, South Africa, and Switzerland.” *American Political Science Review* 73(2):442-458.
- Lijphart, Arend. 1981. “Consociational Theory, Problems and Prospects, A Reply.” *Comparative Politics* 13(2):355-360.

- Lijphart, Arend. 1989. "Democratic Political Systems: Types, Cases, Causes, and Consequences." *Journal of Theoretical Politics* 1(1):33-48.
- Lijphart, Arend. 2004. "Constitutional Design for Divided Societies." *Journal of Democracy* 15(2):96-109.
- Lijphart, Arend., and Markus M. L. Crepaz. 1991. "Corporatism and Consensus Democracy in Eighteen Countries: Conceptual and Empirical Linkages." *British Journal of Political Science* 21(2):235-246.
- Lorwin, Val R. 1971. "Segmented Pluralism: Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies." *Comparative Politics* 3(2):141-175.
- Lustick, Ian. 1979. "Stability in Deeply Divided Societies: Consociationalism versus Control." *World Politics* 31(3):325-344.
- von der Muhll, George. 1977. "Robert A. Dahl and the Study of Contemporary Democracy: A Review Essay." *American Political Science Review* 71(3):1070-1096.
- Novák, Miroslav. 1998. "Je konsenzuální ‚model‘ demokracie nejlepší?. I." *Sociologický časopis* 34(1):3-21.
- Novák, Miroslav. 2001. *Jakou demokracií pro nové demokracie? : konsenzuální model, efektivita a kulturně homogenní země*. 1 ed. Brno: Masarykova univerzita.
- O'Toole Jr, Laurence J. 1977. "Schumpeter's" Democracy": A Critical View." *Polity* 9(4):446-462.
- Paris, Rainer. 2003. "Autorität-Führung-Elite : Eine Abgrenzung." In Hradil, Stefan, and Peter Imbusch, eds. *Oberschichten, Eliten, herrschende Klassen*. Opladen: Leske + Budrich. Str.55-72.
- Parry, Geraint. 1969. *Political elites*. 1 ed. London: G. Allen and Unwin.
- Říchová, Blanka. 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. 1 ed. Praha: Portál.
- Říchová, Blanka, a Aleš Lisa, eds. 1995. *Antologie světových politologů II*. 1 ed. Praha: Vysoká škola ekonomická.
- Sartori, Giovanni. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.
- Sniderman, Paul M. et al. 1991. "The fallacy of democratic elitism: Elite competition and commitment to civil liberties." *British Journal of Political Science* 21(3):349-370.
- Steiner, Jürg. 1981. "The Consociational Theory and Beyond." *Comparative Politics* 13(3):339-354.

du Toit, Pierre. 1987. "Consociational Democracy and Bargaining Power." *Comparative Politics* 19(4):419-430.

Walker, Jack L. 1966. "A Critique of the Elitist Theory of Democracy." *American Political Science Review* 60(2):285-295.

Zuckerman, Alan. 1977. "The Concept 'Political Elite': Lessons from Mosca and Pareto." *Journal of Politics* 39(2):324-344.

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD
INSTITUT POLITOLOGICKÝCH STUDIÍ

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE NA TÉMA:

**Srovnání vybraných teoretických
konceptů politických elit a jejich
příspěvku k demokratičnosti**

autor: Ondřej Roztomilý

LS 2007

Souhlasím s vedením bakalářské práce:

Téma, směřování a cíl práce

V současné době můžeme bez ostychu hovořit o rozmanitosti „demokracií“ (a to jak teoretických konceptů demokracie, tak i demokratických politických systémů) a z ní vyplývající rozmanitosti přístupů ke zkoumání politických elit. Přestože v rámci (nejen) současného politicko-vědního bádání existuje principiální shoda o základech funkcí či postavení elit v demokratickém politickém systému (ať už v obecné rovině či v nějakém konkrétním případě), v jednotlivých bodech mohou vést jemné nuance mezi zastávanými pozicemi až ke zcela protichůdným závěrům. Krom toho nejsou ani poměrně velké odchylky v této problematice akademickému světu neznámými.

Cílem mé bakalářské práce je tedy právě komparace vybraných významných pozic zastávaných slavnými autory (mezi které bezesporu patřili či patří R. Dahl, C. Mills, A. Lijphart, A. Giddens a další). Jejich chápání politických elit představím zejména z hlediska jejich vertikální (konsensuální, ideologické atp.) a horizontální (neboli míry zastupování) integrace. Při charakterizaci tohoto klíčového místa celého demokratického systému se budu pohybovat vprostřed názorového spektra ohraničeného Millsovou mocenskou elitou, teorií konsociační demokracie ale i například Dahlovým pojetím elity. Přestože nezamýšlím vyčerpávajícím způsobem zmapovat a popsat teorii elity, bezesporu největší ambicí celé práce pak bude snaha poodhalit cosi společného při srovnávání způsobu přispívání „jednotlivých“ politických elit k demokratičnosti systému. Základním východiskem mi přitom bude teze, že elity jsou ospravedlnitelné do té míry, do níž hrají pozitivní roli pro demokratický vývoj. Při akcentování toho, že různě pojaté elity zdůrazňují rozličné aspekty „demokracie“ se pokusím rovněž poukázat na vliv dříve představené integrace elit na tento příspěvek.

Pro toto zpracování je ovšem zásadní se nejprve, hned po „klasickém“ úvodu vztáhnout k určitému vymezení základních kategorií, s nimiž bude v celé práci operováno. Teprve po tomto definování (či spíše převzetí příhodné definice) politické elity a demokratického politického systému (čistě jen pro potřeby těch několika málo desítek listů papíru) se pokusím velmi stručně nastínit základní shodu v otázce role politické elity v politickém systému a krátce přiblížit vývoj základních nejmodernějších teorií elit. Následně tedy představím některé jednotlivé pozice (spolu s dopady na některé jejich funkce - kupř. možnost iniciovat změny či potřebu hledat podporu ve zbytku systému), a pak i srovnám obsah jejich příspěvku k demokracii.

Předpokládaná struktura práce

- 1) Úvod
- 2) Vymezení základních kategorií
- 3) Představení rozdílných pojetí elit z hlediska jejich vertikální a horizontální integrace
- 4) Srovnání příspěvku elit k demokratičnosti a dopadu jejich autonomie na tento
- 5) Závěr

Literatura:

1) Monografie

- Bürklin, Wilhelm, Hilke Rebestorf: Eliten in Deutschland. Rekrutierung und Integration, Opladen : Leske + Budrich 1997.
- Dahl, Robert A.: Polyarchy. Participation and opposition, New Haven : Yale University Press 1971.
- Dahl, Robert A.: Dilemmas of pluralist democracy, New Haven : Yale University Press 1982.
- Deutsch, Karl W.: Nervy vlády, Praha : Svoboda (1963) 1971.
- Dogan, Mattei, John Higley: Elites, crises and origins of regimes, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers 1998.
- Dvořáková, Vladimíra, Jiří Kunc: O přechodech k demokracii, Praha : Sociologické nakladatelství (SLON) 1994.
- Etzioni-Halevy, Eva: Classes and elites in democracy and democratization, New York : Garland Press 1997.
- Field, G. L., John Higley: Elitism, London : Routledge 1980.
- Higley, John, G. Lengyel: Elites after state socialism, New York : Macmillan Press 2000.
- Hradil, Stefan, Peter Imbusch (Hg.): Oberschichten – Eliten – Herrschende Klassen, Reihe Sozialstrukturanalyse Band 17, Opladen : Leske + Budrich 2003.
- Jodl, Miroslav: teorie elity a problém elity. Příspěvek k dějinám a problematice politické sociologie, Praha : Victoria Publishing (1968) 1994.
- Jodl, Miroslav, Emanuel Pecka: Teorie elity, Praha : VŠE 1994.
- Keller, Suzanne I.: Beyond the ruling class. Strategic elites in modern society. New Brunswick, London : Transaction Pub 1991.

- Lenski, G. E.: Power and privilege, New York 1996.
- Lijphart, Arendt: Democracy in plural societies, New Haven : Yale University Press 1977.
- Linz, Juan J.: Totalitarian and authoritarian regimes, Boulder : Lynne Rienner, 2000
- Mills, Charles W.: Mocenská elita, Praha : Orbis (1956) 1966.
- Sartori, Giovanni: Teória demokracie, Bratislava : Archa 1993.
- Stanworth, Philip, Anthony Giddens: Elites and power in british society, Cambridge : Cambridge University Press 1974.
- Tocqueville, Alexis de: Demokracie v Americe, Praha : Academia 2000.

2) Statě a články

- Aron, Raymond: Social structure and the ruling class. In: British Journal of Sociology 1: 1-17, 126-144, 1950.
- Bayer, Ivo: Problém elit a jejich výzkumu. In: Tuček, Milan a kol.: České elity po patnácti letech transformace, Praha : Sociologický ústav AV ČR 2006.
- Field, G. L., J. Higley, M. G. Burton: A new elite framework for political sociology. In: Révue Européenne des sciences sociales 28: 149-182, 1990.
- Machonin, Pavel, Milan Tuček: Zrod a další vývoj nových elit v České republice (od konce osmdesátých let 20. století do jara 2002), Sociologické texty/Sociological Papers 02:1, Praha : Sociologický ústav AV ČR 2002.